زانكۆی ڕاپه رین

سكولّی په روه رده ی بنه ڕه تی

به شی كوردی

چێژی دەق

له شیعره كانی قوبادی جه لیزاده دا

توێژینه وه یه كی ڕه خنه یی وەسفی و شیكاری یه

توێژەر :

م . ی . ڕزگار عومەر فەتاح

به شی كوردی/ ئه ده ب

پێشه کی :

توێژنەوەکەمان کەلە ژێر ناونیشانی (چێژی دەق لەشیعرەکانی قوبادی جەلیزادە) دایە٠ هەوڵێکە بۆتیشك خستنەر بابەتێکی زۆرگرینگ وکاریگەرو ناساندنی چەمك و پێناسەی چێژی دەق و خستنەڕووی بەهاو بایەخ و پێگەو ڕۆڵی ئەم بابەتە لەشیعردا٠ کەتائێستا زۆر بەکەمی قسەی لەسەرکراوە ٠ئەمە لە لایەك و نیشاندانی لایەنەشاراوەکانی چێژی دەق ،لەلای ئە م شاعیرە بەرزە لەلایە کی ترەوە ٠

(هۆکاری هەڵبژاردنی بابەتەکە)

دیارە پاڵنەروهاندەرو هۆکارەکانی هەڵبژاردنی ئەوبابەتە زۆرن بەلام بەشێوەیەکی گشتی لە دوو هۆکاری سە رە کیدا چڕ دەبنەوە کەئەمانەن :

أ-گرینگی و زیندوویەتی چێژی دەق و کاریگەری لە بواری شیعردا٠

ب-تواناو لێهاتوویی و ئەزموون و سەلیقەی شاعیر لەم بارەیەوە٠

(ڕێبازیتوێژینەوەکە)

بۆئەنجامدانی ئەم توێژینەوەیە پەناما ن بردۆتە بەر ڕێبازەکانی (ڕەخنەیی و وەسفی و شیکاری)بە مەبەستی بەرجەستە کردنی ئەو هەڵویست و ئامانجە ئەدەبیانەی کەدەبنە هۆکاری سەرەکی خزمەت کردن و پێشخستنی ئەو بابەتە ٠-

(گرینگی توێژینەوەکە)

گرینگی توێژینەوەکە لەوەدایە، دەربارەی بابەتێکی زۆر هەستیارو پڕبایەخ دەدوێت ، کە تائیستا بە پێی پێویست یان بە شێوەیەکی ئەکادیمی لە شیعری کوردیدا ، توێژینەوەی لەسە ر نەکراوە ٠بۆیە دڵنیام ئاوڕدانەوە لەم بابەتە کەچێژی دەقە ،خزمەتێکی گەورە بە بواری ئەدەبی دەگەیە نێت٠

(سنووری توێژینەوەکە)

چیژی دەق یەکێکە لە بنەما گرینگەکانی داڕشتنی شیعری ، پێگەو کاریگەریەکی گەورەشی لەم بوارەدا هەیە ٠بەتایبەتی لەشیعرەکانی قوباد دا ٠ بۆیە سنووری توێژینەوەکەمان لە م بازنەدا دەخولێتەوە٠

(ئامانجی توێژینەوەکە)

چێژی دەق وەك ڕەگەزێکی شیعری کاریگەری و کاردانەوەیەکی گەورە و بەهێزیشی لەسەر خوێنەری دەق هەیە ٠بۆیە لەم توێژینەوەدا تیشك دەخەینە سەر ڕەنگدانەوەی ئەم بابەتە لە شیعرەکانی قوبادی جەلیزادەدا ٠کەواتە ئامانجی توێژینەوە کەمان دەرخستنی ڕۆڵ و گرینگی و کاریگەری چێژی دەقە لە شیعردا بەگشتی و لەشیعرەکانی قوبادی جەلیزادەدا بە تایبەتی ٠

(چوارچێوەی توێژینەکە)

توێژینەوەکە جگە لە پێشەکی ،لەسێ بەشی سەرەکی پێکهاتووە ٠بەشی یەکەم بەشێوەیەکی گشتی تیۆرییەو لە سێ تەوەرە پێکهاتووە ٠تەوەرەی یەکەم ،بریتیە لە چەمك وپێناسەیدەقی شیعری ٠لێرەدا هەوڵمانداوە بەشێوازێکی زانستی وئەکادیمی تیشك بخەینەسەر ئەوبابەتە٠تەوەرەی دووەم تەرخانکراوە بۆچێژی دەق و کاریگەریەکانی لەشیعردا ٠ بۆئەمەش پشتمان بەبیروبۆچوونی چەند نووسەرو ڕەخنە گرێکی بەرزبەستووە ، وەك رۆلان ٠ لەتەوەرەی سێیەمیش دا باسی چەند لایەنێکی تیۆری چەمکی خۆشی دەق و ڕەنگدانەوەی لەشیعردا خراوەتەڕوو٠ بەلاَم بەشی دووەم ، کەپێکهاتووە لە دووتەوەرە لە تەوەرەی یەکەمدا ،باسی پەیوەندی چێژی دەق بە ئیستاتیکیەتی دەقەوە کردووە ٠لەتەوەرەی دووەمیشدا ،بایەخ و کاریگەری پێکهاتەکانی چێژیدەقمان ڕوون کردۆتەوە٠ لەبە شی سێیەمیشدا بەشێوازێکی شیکاریو وەسفی بایەخی چێژی داڕشتنیدەقی شیعری و ئاستی قووڵی و کاریگەری ئیستاتیکیەتی چێژی زمانی شیعری و ئەندیشە و مۆسیقاو وێنەیشیعریمان دەرخستووە٠لەکۆتایشدا ئەنجامی توێژینەوەکەو لیستی سەرچاوەکان و پوختەی توێژینەوەکەمان بەهەردووزمانی عەرەبی و ئینگلیزی خستۆتە ڕوو٠

بەشی یەکەم :

تەوەرەی یەکه م :چه مکی دەقی شیعری٠

دەربارەی ده ق چه نده ها پێناسه ی جۆراوجۆر هه ن ،ئه مه ش بۆ جیاوازی توانای فیکری و ئه زموونی هونه ری و گۆشه نیگای هه ر یه که له م نوسه رانه بۆ ده قه که ده گه ڕێته وه ٠ دیاره ده قیش ژیان و جیهانێکی تایبه ت به خۆی هه یه به شێوه یه ك ده توانین بڵێین په یوه ندی نێوان خوێنه رو ده ق وه ك په یوه ندی ڕۆمانتیکی و سۆزداری نێوان دڵدارو دڵبه ر وایه ، که ڕێژەو ئاست و شێوه و چه ندیه تی و چۆنیه تی ئه م په یوه ند ییه دەبێته پێوەر بۆ باشی و خراپی و به ر زی و نزمی و به هێزی و لاوازی په یوەندی یەکه یان ده قه که ٠ بۆیه ده توانین بڵێین چه ند ئاست و ڕێژەی په یوەندی نێوان خوینه رو ده ق به هێز تر بێت به های فیکری و ئیستاتیکیه تی ده قه که به رز ده بێته وه وه به پێچه وانه وه شەوە٠ چونکه به رزی و جوانی ده ق به ته نها بۆ به هادارکردنی ده قه که به س نی یه ٠ به ڵکو وابەسته شه به ئاست و توانای فیکری و جوانناسی سه رنج لێده ره که وه ٠بێگومان((بۆ وشه ی ده ق چه نده ها زاراوه ی جیاواز هه ن ٠ له چه مکی زمانه وانی و له زمانی بیانی دا زاراوه ی(TEXT) به کار دێت ، که له (TEXTERE) ی لاتینی وەر گیراوه که به واتای چنین دێت ٠ وه رستنیشی (Tissu) پیٚ گوتراوه ٠ له وکاته دا پێناسه ی تێکست له فه رهه نگی لاروسی (LAROUSSE)ی فه رنسی باسکراوه)) (١).

((پێناسه ی ده ق وه ك له قامووسی لارو س دا هاتووه ، هه موو ئه و ئاخافتن و رستانه ده گرێته وه ، که شایه نی شیکردنه وه بێت ٠ دەق نموونه و چاوگێکی جووڵه و بزواندنی زمانی یه که ده شێت به شێوه ی نووسراو یان ئاخافتن بێت ، له مێژوو ی زۆر کۆنه وه ئه م زاراوه یه به کار هێنراوه ٠تەنانه ت به کتیبی پیرۆزی مه سیحیش گوتراوه(٢)٠

دیاره دەق به واتا ی پارچه دێت ، به لام له کاتێك دا که تا ئیستاش هه میشه ئه م ته نراوه وه کو به رهه مێك ، وه کو روو که شیکی ئاماده له به ر چا و ده گرین که له پشته وه ی ئه وه ، واتای هه قیقه تی که م و زۆر شاراوه هه یه ٠

(1)J.Dubois,etall,Dictionnaire, de larousse.pari 1972,p 486

(٢) د٠ انس بن محمود فجا ل ، الاحا لة واثرها فی تماسك فی القصص القرانی ، رسالة دکتورا جامعة صنعاء ، ٢٠٠٩ ، ص١٣

ئێستا پێداگری له سه ر ئه وه ده كه ین كه له م ته نراوه دا بیری زاو زی كه دەق پیك دێنیٚ له ئه نجامی ڕو و به ڕوو بوو نه وه یه كی به رده وام و هه میشه یی   پێك دیٚ ٠ دیاره((هیچ كات دەق دیالۆك نی یه، مه ترسی یه ك نی یه ، ڕووالَه تی نیه، نه پارادۆكسه نه زۆر وه ر گرتنه ،   نه ڕكابه رایه تی نێوان ئاخاوتنه تاكه كه سی یه كانه، ده ق دوورگه یه كی بچووكه له ناو ده ریای پێوەندی یه هاوبه شه كانی مرۆڤه كانه ، خوو و خەدەی ناكۆمەڵایه تیی چێژ نیشان دەدا(١) به م شیوه یەده بینین ده ق له ڕوانگه ی رۆلاٙن بارتەوه له چنین و ته ونی جالجلۆكه ده چێت هینده ئالۆزو هه ستیاره كه زۆر جار نوسەر له ناوی دا ون دەبیت (٢)دیاره له پالٙ ئه م نوسه ره به ناو بانگه دا زۆریك له زانایان و نووسه رانی تریش پێناسه ی ده قیان كردوه ، هەر وەك جولیاكریستیڤا دەلٙیٚ:((دەق كه رسته ی زمانه و له رێگه ی به ستنه وه ی به ئاخافتنه وه دێته دی، له گه ل جۆره ها تۆنه كانی رابردوو و ئێستا)) (٣) بەلام تێروانینی پۆل ریكۆر (P.recourd) له م بارەیەوه ئەوەیه كه ده لَیٚ((دەق ئەو وتارەیه كه به یاریده ی نوسینەوه جێگیر دەبیت و ته واو   ده بێت)) (٤) له هه مان كاتدا (هیالمسلیف) پێی وایه كه زاراوه ی ((ده ق به   گه لێك واتای فراوان بەكاردێت و به هه موو ئاخافتنێكی بەكاربەریش وتراوه جا ئه و قسه یه كۆن یان نویٚ بێت، نوسراو

یان زارەكی بیت ٠ كورت یان درێژ بیت)) (٥) به تایبەتی دەقی ئەدەبی دەریا یه كی مه عریفی یه وابه سته یه به رەگەزەكانی ئەدەبی و گەلیك لایەنی هونەری و ئیستاتیكی ، بنه ماكانی دەق و بڕۆسه ی داهێنان و ئەرك و په یام و گرینگی و كاریگەری هه موو ده قێكیش به تایبه تی له ڕوو ی چێژوخۆشی بەخشینه وه به ستراوه به هه ردوو لایەنی توانا و ئه زموون و سه لیقەو ئایدیاینووسەرەوه لەلایەك وتێڕوانین وزیرەكیو لێهاتووی و حه زو هه وه س و خولیاو ئاستی فیكری و تێگه یشتن و ڕاده و ڕێژه ی كاریگه ری و ئاویته بوونی خوێنه ر له لایه كی دیكەوه ٠

---

(١) رۆلان بارت ،   چێژی ده ق ،   و: ئیسماعیل زارعی ، چاپخانه ی مناره ، هه ولێر ، ٢٠٠٧، لا ٣٦

(٢) رۆلان بارت ، هه مان سه رچاوه ، لا ٨٦

(٣) رشيد بن جدو ، قراءة في قراءة ، مجلة فكر العربي المعاصر، عدد٤٨–٤٩ ، ١٩٨٨ ، ص ١٣

(٤) سعيد يقطين ، انفتاح نص الروائي ، المركز الثقافي العربي ، ط١ ،١٩٨٩ ، ص١٩

(٥) ديكرو تودوروظ ، القاموس الموسوعى لعلوم الغة ، پاريس ، ١٩٧٢،   ص ٣٧٥

ده ق له رووی پێکهاتەوه له دوو به شی سه ره کی پێکهاتووه ئه وانیش : ده قی ئه ده بی و ده قی زانستین ۰ ((ده قی ئه ده بی ئەو ده قه یه که کۆمه ڵێك مه عریفه ی مرۆیی له خۆ گرتووه ، که گرینگترینیان به شێوه یه کی ره هایی زانیاری ئه ده بیه ۰ له به ر ئه وه خوێنه ری ده ق که ته نها به ئاشنا بوونی ئه ده به که مه یسه ر ده بێ ۰که خوێندنه وه به ته نهاو زانینی ده قه که به س نی یه ۰ بۆیه له ده قی ئه ده بی دا مه عریفه ی مێژوویی و ده روونی و کۆمه ڵایه تی و رامیاری و ته نانه ت مه عریفه ی ئابوری و زانستیش به دی ده کرێت)) (١) بۆیه دەتوانین بڵێین ((ده قی ئه ده بی به شێوه یه کی گشتی پێچه وانه ی ده قی زانستی یه ۰ چونکه چه سپاو نی یه و زانستێکی راسته قینه ی ورد ناخاته روو ، به لکو راستیه کی هونه ری پێشکه ش ده کات که له خوده وه سه رچاوه ی گرتوه)) (٢) ۰ئه گه رچی ده قی ئه ده بی هه ر له کۆنه وه جیگای بایه خی لیکۆله رەوان و ره خنه گران بووه ، به لام له به ر ئه وه ی به پی پێویست به ته واوه تی پێوه ری راسته قینه بۆ ده قی جوان و ناشیرین یان چاك و خراپ له نێو ره خنه ی ئه ده بی جی ی خۆی نه کردۆته وه ۰ ئه مه ش وای کردووه که هه لسه نگاندنی جیاوازو تیروانینو ئه نجامی جیاوازیش له م رووه وه بێته کایه وه ۰ دیاره له م کاته دا پاشخانی رۆشنبیری تواناو سه لیقه و ئه زمونی تایبه تی شاعیر یان نوسەر رۆلی سه ره کی ده بینێت له دیاری کردنی نرخ و به ها و ئاستی هونه ری و ئیستاتیکیه تی به رهه مه که ۰جگه له چیژی تایبه تی و خودی که کاریگه ریه کی گه وره و فراوانی هه یه له م باره یه وه ۰ بێگومان ته ماشا کردنی دەق لەچه ند گۆشه نیگایه کی جیاوازه وه له برۆسه ی هه ڵسه نگاندنی ده ق دا هۆکاریکی گرنگ و به هیزه بۆ به ده سته وه دانی ئه نجامی باشتر وو دروستر و زانستی تر ۰به م شیوەیه ((دەكرێ به برۆسەی دارشتنی دەقی ئه ده بی و هونه ری بڵێین داتاشینی جەستەیەککه تەنها بەهرەمەندانی دەق وخالیقەکانی دەق دەزانن ئه م جەسته یه چەند ئەسته م و دژواره۰ چونکه ناکریت ده قێك دارێژین کۆمه ڵێك ئاگری گه ش و باوەشێك بای ئه فسانه و چەندین کەرەستەی موعانات و هەڵچوون و عاتیفه و عیشق و خۆشه ویستی پیٚ نه بێ)) (٣)

---

(١) بشیر ابریر ، السیمیا ئیة وتبلیغ النص الادبی ، مجلة منهل ، عدد ٥٣٤ سنة ١٩٩٥ ، ص ١٢

(٢) محمد زکی العثماوی، القضایا النقد الادبی بین القدیم والحدیث ، بیروت ، سنة ١٩٧٩، ص١٢

(٣) که ریم دەشتی، ئەدەب و فه لسه فه،چابخانەیشفان، سلیمانی ، ٢٠٠٤ ، ل ٤٣٨

بۆیە نوسە ری سە رکەوتوو ئەوەیە کە وە ستایە کی سە رکە وتووبێت لە داڕشتنی بەر هەمە کە یدا ،خە ون و خە یاڵ و بیرو بۆچونەکانی ببنە چاو گی دروست بوونی ئەو دەقە ئە دە بیە و هونە ریە ی کە مەبەستییەتی٠ بۆ ئە مە ش پێویستە ڕە چاوی بنەماکانی دەقی شیعری وئەدەبی و هونە ری بکات٠چونکە ((ئەدەبی سەرکەوتوو سنوری هەموو کردەوەیەك دەبەزێنی و لەتایبەتەوە بەرەو گشتی دە یبات ، لەئەزموونی تاکەکەسیەوە دەگاتە ئاستی مرۆڤایەتی یەوە ٠ چونکە پەیامی شیعرئاشکراکردنی بەهای جیهانە ، جیهانی ئەزموونی زیندووی مرۆڤ)) (١)بێگومان ئەمەش پێویستی بە خوێنەری ئاست بەرز و لێهاتوو هە یە٠ لە بەر ئەوەی ((خوێندنەوەی دەق کاریگە رییەکی زۆری لەسەر ڕەخنە ی ئە دە بی نویٚ هەیە بە ڕادەیە ك هە ر دە قێکی ئەدەبی دە خرێتە ژێر رکێفی تێگەیشتن ٠ بەوەی کە ئە دگارێکی سەرەکی شیکردنەوە و چوارچێوەی گشتی هونە ری ئاخافتنە)) (٢) بە تایبە تی دەقی شیعری کە خاوەنی خەسڵە ت و تایبە تمە ندی یە کی ئاڵۆزە لە بە رئە وە زۆر گرینگە شاعیر لە ئاستی ئە و جیهانە گە ورەیەی شیعر دابێت ٠ بۆیە دەتوانین بڵێین ((کرۆکی شیعر لە شاعیردایە و ناوەرۆکی ئادەمی شاعیریش لە شیعرەکە ، سە ختە ئەم لێککردنەوەیە بکرێت ٠ بە کارێکی ڕەخنەیی لە پراکتیکدا خۆی بدۆزێتەوە)) (٣) ئە مەش بە هۆی ئە و پە یوەندی یە و ئاویتە بوونە زۆرە ی لەنێوانیان دا هە یە ٠ چونکە لە راستیدا دەقی شیعری یا ن هە ر دە قیکی دیکەی ئەدەبی زادەی بیرو ئەزموونی شاعیر یان نوسە رە کە یە ٠ ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێت کە ((شیعرگوزارشت کردنە لە ئەزموونێك کە دەربڕینە کان بە شێوەیەکی چڕ کۆدەکاتەوە)) (٤)

(١) ئازادعبدولواحید کەریم ،سۆسیۆلۆژیای شیعریکوردی لەڕووی پێوەرەئاکارەکانی یەوە،چ ١ ، چاپخانەی وەزارەتیپەروەردە، هەولێر ، ٢٠٠٥، ل١٩

(٢) هەمان سەرچاوە ،لا ٦٠

(٣) کە ریم دەشتی ،ئەدەب و هونەر ،لا٤٤٤

(٤) الیزا بیث درو ،الشعر کیف نفهمه ونتذ وقه ، ت : د٠ابراهیم الشوش ، بیروت ، ١٩٦١ ، ص ١٠

دیاره هەر لە کۆنەوە تێڕوانین بیرو بۆچوون و لێکدانەوە ی جیاواز دەربارەی شیعرو چە مکی شیعر هەبووە هە ریەکە لە گۆشە نیگایە کە وە لە شیعری ڕوانیوە٠ زۆر لە نوسە رانی وەك سۆقرات و ئەفلاتون و ئە رستۆ پێیان وابووە کە شیعر لاساکردنە وەیە ئینجا ئە م لاسایکردنەوەیە بە هە ر ئاست و شێوازێك بێت ٠ بەلاّ م ئەم بیرو بۆچوونانە وەك خۆیان نەما نەوە و گۆڕانکاری و تازەگەری و پێشکەوتنیان بە خۆیە وە دیت٠ لەگەڵ هاتنەکایەوەی سەردەم وقۆناغ وقوتابخانەورێبازوشەپۆلی تازە تێروانین و لێکدانەوە وپێناسە و چە مکی تازە لە م بارە یە وە هاتەکایەوە ٠نوسەری بە ناوبانگ (وۆردزۆرن)دەڵێ :((شیعر هەڵچونێکی خۆیی سۆزە بە هێزە کانە)) (١)چونکە ئەو سۆز بە سە رچاوەی سەرەکی شیعر دەزانیت ٠ بەلاّم (هێردەر) دەڵێ : شیعری ڕەسەن ئە وەیە کە دەربڕینی هەست بێت ٠ لە هە مان کاتدا شیللی دەڵێ : شیعر وینەیەکی زیندووی ورشەدارە و وێنەی ژیان بە هەمووسیحرو جوانییەکەوە ئەگرێ٠(٢)زۆر لەنووسەرانی تر جە خت لە سە ر وێنە ی هونەری و ئیستاتیکیە تی شیعری دە کە نەوە، (محەمەد مەندور)دەڵێ: ((بەلای منە وە پێوەری پێوانە وهەڵسەنگاندنی هۆنراوە دووسەرەیە ، یە کێکیان بەرزی ناوەڕۆك وئەوەی تریش جوانی وێنە ی هونە ری و جوانی دە ربڕینە)) (٣)کەچی (ریچارد هێرد) لە گۆشە نیگایەکی دیکەوە دەڕوانێتە شیعرو بیروڕایەکیتری هەیە و دەڵێ : ((شیعر هونەرێکە مەبەستی گەورەترین چێژ بەخشینە بە گوێگر)) (٤) دیارە زۆری ئاست و شێوازی جیاوازو و تێڕوانین و لێدانەوەی جیاوز بۆ چە مکی شیعرو ئەدەب کاریگە ریە کی گە وەرەیان لە هێنانە کایەوەی چە ندەها جۆری دەقی شیعری و بنە ماکانی دەق هە بووە ٠

(١) د٠احسان عباس ، فن شیعر ،الاردن– عمان ، ١٩٨٩ ، ص ١٤

(٢) د ٠ شوکریە ڕەسول ،ئەدەبی‌کوردی و هونەرەکانی‌ئەدەب،چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین،هەولێر،لا٢٤

(٣) د٠ محمد مندور، الادب وفنونة ، قاهيرة ، ١٩٧٤ ،ص ٩١

(٤) د٠شوکریە رەسول ،ئەدەبی کوردیو هونەرەکانی ئەدەب ، لا ٢١

تەوەرەی دووەم : چەمکی چێژی دەق

بەدرێژایی سەدە كانی ڕابردوو چێژی دەق جێگای بایەخی نوسەران و ڕەخنە گران وخوێنەران بووە٠هەریەكە لە نوسەرانی وەك ئەرستۆ و سۆسێرو تینسۆن و ت ٠س ٠ ئیلیۆت بە شێوەیەكی سەرە تایی دەربارەی چێژی دەقی ئەدەبی دواون و شوێنەوارو كاریگە ریگە ری چێژی دەقیان لە سە ر بابەتە جۆراوجۆرەكانی دەق دا خستۆتە ڕوو٠ هە روەها لەسە دە ی نۆزدەدا لە رۆژئاوا ی ئە ورووپا ،شاعیری بە ناوبانگ(بۆدلێر) هە ستی خۆی لە م بارە یە وە دە ربڕیوە و بانگێشەی بۆگە ڕان بە دوای چێژی دەقدا كردوە بۆچوونە ناو قولآیی و ون بوون و گوماناویی بۆ بە دەستهینان و گە یشتن بە بەرهەمی تازە و نویٚ٠ هە روەهانووسەری فەرەنسی (لاڤۆنتین) بیرو بۆچوونی خۆی دەربارەی چێژی ئەدەبی پێشانداوەو پێیان وایە چێژی ئەدەبی بۆ توانای ئە دیب و بەرهەمەكە ی دەگەرێتەوە ٠ لەسەرڕۆشنبیركردن و وروژاندن وسە ر سامكردن و كاریگە ری و سە رنج ڕاكیشكردنی خوێنە ر٠(١) بە م شیوەیە لە نیوەی دووە می سە دە ی نۆزدە كاتێك هە ندیٚ شە پۆلی تازەی ئەدەبی هاتنە كا یەوە وەك پەرناسیە ت ، ئیدی شیعرو ئەدە ب بە فۆرم ناوەرۆكیكی جیا وازتر لە جاران خۆی نواند٠ هەرچەندە ئەم شەپۆلە زۆری نە خە یاند بەلآم رۆلێكی گەورەی لە گۆڕانكاری لە بواری شیعرو ئەبیاتدا هەبوو ،ئەمە ش وای كرد گە لێك تێڕوانینی جیاوازو لێكدانەوەی جۆراوجۆر لەمەڕدەقی شیعری بێتەكایەوە ٠ بەتایبەتی لە لایەنەكانی سودو چێژو ئیستاتیكیەتی شیعری دا٠ ئەم شەپۆلە لە سەرەتای دروست بونیەوە دوو هەلۆیێست و ئاراستەی دژ بەیەكی بەخۆوە بینی: یەكە میان كە بەسەرۆكایەتی (سانت سیمۆن) بوو ، بڕوای بە فەلسەفەی سود هەبوو لە ئەدەبدا ڕای وابوو كە دەبێت ئەدەب لە خزمەتی پێشكەوتن و سەركەوتنی كۆمەلگەدا بێت و لایەنی هونەرو جوانی فەرامۆش كرد بوو. بەلآم هەلۆیێستی دووەم كە بە سەرۆكایەتی (ڤیكتۆر هۆگۆ) بوو ، بڕوای بە فەلسەفەی جوانی و هونەر بۆ هونەر بوو ، لایەنی سودی فەرامۆش كرد بوو ، ئەم نوسەرە پێی وابوو كە مەرج نیە شاعیر یان نوسەر شتێك بنووسێت سودی هەبێت ، بەلكو لایەنی هونەری و جوانی وچێژی بەلاوە گرنگ بوو ٠(٢)

---

(١) د٠ الیاس خلف ، لذة النص الادبي المصطلح وتاريخة وثقافة ، مؤسسةالوحدةوالطباعةوالنشر، دمشق ،سورية

(٢) د٠ فەرهاد پیربا ل ، رێبازە ئە دە بیە كان، چا بخانە ی منارە ، چ ٢ ،هە ولێر ، ٢٠٠٦ ، لا ١٣٨

وێرای ئه مانه کۆمەلیك نوسەری تر له م ڕووەوە بیروڕای خۆیان دەربڕیوە (ئارنۆڵد بێنێت) پێی وایە کە ((ئەدەب وەك مرۆڤ وایە کەباریناوەوەی ناسك و هێمن بێ، شێوەکەشی تەڕوناسك دەردەچێ، کەتوندوتیژیش بێت شێوەکەشی وشك برینگ دەردەچێت)) (١) ئه مەش ئەوڕاستیەمان پێشان دەدات جگه له زەوق وسەلیقه و تواناو ئەزمونی شاعیر ، ڕه هەندەکانی دەروونی و ئابوری‌و کۆمەلأیەتیش بوون و کاریگەری و ڕەنگدانەوەی گه ورەو فراوانیان هەیه له دروست بوونی هه موو دەقێکی شیعری‌دا هەربۆیه ((چۆن سەیری ژیان دەکەی دەبێ‌بەوچاوەش سەیری ئەدەبی بکەی ٠ئەوکاتە بۆت دەردەکەوێ نوسەرخۆی‌و شێوەی نوسینی یەك شتن ولێك ناترازێن٠ بۆت ساغ دەبێتەوە شێوەو بابەت یەك شتن) (٢)لیرەدا ئەوەی پێویستە ئامارژەی پێ بکەین ئەوەیە کە چێژی دەقی شیعریی یان هەر بابە تێکی تری‌ئەدەبی به تەنها به ئەزموون توناو سه لیقه و شێوازو بەرزی دەق و بەرهەمی شاعیرو نووسەرەکەوە وابەستە نییه ، بەڵکو به سه ردەم و ژینگه و حەزو خولیاو جوانبینی و ئاستی تێگه یشتن و ڕادەی رۆشنبیری خوێنەرکەشەوە به ندە ٠ بۆیه دەتوانین بڵێین شاعیرو خوێنەر هه ردووکیان به یەکه وه دەتوانن ئاست وجۆرو به ها ی چێژی دەق دیاری بکه ن ٠نوسەری به ناوبانگ (رۆلان بارات)لەم بارەیەوە دەڵێ : ((ئەگەر ئەم رستەیه ، ئەم چیرۆکه ئەم ووشەیه بەچێژەوە دەخوێنمەوە ، نەوەك لەبەرئەوەیه کەئەمانه هەموویان به تام وچێژەوە نووسراون چیژێکی ئەوتۆ هیچ ناتەباییەکی لەگەڵ ڕەنج و ماندوو بوونەکانی نووسەردا نییه ٠ به چێژەوە نوسینی من منی نوسەر گرەنتی چێژی خوینەرەکەم دەکا٠ من دەبێ ئه و خوێنەره بدۆزمەوە ، به بێ ئەوەی بزانم له کوێ یه ٠)) (٣) کەواته هەر بەرهەمێك پیویستی به خوێنەری تایبەت بەخۆیەتی که له ئاستی خوێندنەوەی بەرهەمەکەدابیت ، تا پرۆسەی چێژی دەق و دەقی چێژدارو بیته کایەوە٠ بێگومان دەقی چێژ به خش ئەو دەقەیه که کاریگەری لەسەرخوێنەر دروستدەکات و هەست و سۆزی دەورووژینێ و که م تا زۆر چێژو خۆشی پێدەگەیەنێت و شوێنەواری خۆی له دڵ و دە روون وهزریدا بەجێدەهێڵێت ٠

---

(١) ئارنۆلدبێنێت ، چەشەی ئەدەبی ، و: عزیزگەردی ،چابخانەی جامعه ، بغداد ،١٩٧٨ ، لا ٦٠

(٢)هەمان سەرچاوه ، لا٧٠

(٣)رۆلان بارت ، چێژی دەق ، لا ٢٤

، بەمەش نە مریو زیندوویی بەدەقە کە دەدات و بە های دە قە کە و ئاستی گۆڕانکاریو داهێنان و جوداکاری دەقە کە بە رز دەکاتە وە ٠ هەر لە م بارەیەوە (رۆلان بارت) دەڵێ : ((دەقی چێژ بە خش، دە قێکە کە د ڵخۆشمان دەکا ، بەرهە می هەیە ، خۆشحاڵمان دەکا ، دەقیکە کە لە دڵی کەلتورەوە هەڵدە قەڵێ و هیچ دابڕانێکی لە گەڵدا نیە ٠ دەقێك کە بە سیمای بە ئاسانی خوێندنەوە گرێ دراوە)) (١) ئەوەی لێرەدا تێبینی دە کرێت ئەوەیە کە ئە و دە قانەی لە کەلتورەوەسەرچاوەیان گرتوەو بە زمانێکی سادەو ساکار نوسراون زیاتر چێژ بە پەیام وەرگرەکە دەگەیەنن و کاریگەری زۆرتر دروست دەکەن ،جگە لەوە ش دەتوانین بڵێین : ((چێژی دەق ئایدیایەکی ڕاست خوازانەیە ، باڵی ڕاست بەڕووبەڕووبوونەوەیەکی یەکانگیر ، هەمووبابەتە ئەبستراکتەکان ،بێزارکەرو سیاسی لەباڵی چەپ گرێ داوە و،چێژیشی تەنیاو تەنیا بۆخۆی گل داوەتەوە ٠))٠(٢) چێژ یان چە شەی ئەدەبی بە پلە ی یە کە م بۆ خولیاو حەزو ئارەزووی ئەدەبی دەگەرێتەوە جگە لە بنەماو ڕگەزەکانی تری ئەدەبی چونکە ((یەکەم ڕەگەزی پەیداکردنی چەشە ی ئەدەبی بایەخ دانی گەرمە بە ئەدەب ، شەیدابوونە، ئەشق و شێتیە ئە گەر ئەمانەت هەبێ ئەوا ڕەگەزەکانی دی هەموو لە خۆیانەوە ڕووت تێدەکەن و بە سەرت دادەبارن ٠ گەڕان و خوێندنەوەو ئەزموون فێرت دەکات چۆن هۆی خۆشی وەرگرتن بەکاربهێنیٚ٠ ئێستا ئەوەندە هەیە ڕێگەی بەرەو دەروونی خۆت نەدۆزیتەوە ٠ بەلام دڵنیابە هەوڵدان و بەردەوام بوون و بیٚ ئۆقرەیی گەورەترین خۆشیت بۆ مسۆگەر دەکەن) (٣) بەلام ئە مە ئەوە ناگەیە نێت کە چێژ تەنها تایبەت بێت بە بوارێکەوە بەڵکوبوارەکانی تریش کەم تا زۆر بایەخی بە چێژ داوە ((ئەرستۆ پێی وایە فێربوونی چێژوەرگرتن تەنها تایبەت نییە بە فەلسەفە بەڵکو لای هە موو کە سێك بوونی هەیە ، لە هە مان کاتدا لاڤۆنتین پێی وایە ، چێژی ئەدەب بۆ توانای ئەدە ب دەگەرێتەوە ، بەلاَ بارت لە گۆشە نیگایە کی ترو وردتر دەڕوانێتە چێژو پێی وایە چێژی دەق ئەوەیە کە دەبێتە مایەی ڕەزامەندی و رێگە پێدانی هەست بۆ بەدەستهێنان و تێربوون و ئاسودەیی)) (٤)

(١) رۆلان بارت ، چێژیدەق ، لا ٣٤

(٢) هەمان سەرچاوە ، لا ٤٣

(٣) ئارنۆڵد بێنێت ، چە شە ی ئەدەبی، لا ٩

(٤) موريس ابو ناضر ، اللذة ادبية كما اختلف حولها المفكرون ، ادبهاء والشعراء ، بغداد ، ٢٠١٣ ،ص ١٦

بەم شێوەیە دەبینین وێڕای ئەوەی چێژی دەق بە کۆمە ڵێك لایەن و خەسڵە تی تره وه بەستراوه بەڵام بە شێوەیە کی سه رەکی بریتی یه له پەیوەندی نێوان نوسه رو دەقه که •که ئه مه ش له چەند جۆرو لایه ن و سیما و ئاراسته ی جیاوازدا ، شان به شانی توانا و زەوق و سەلیقه و ئەزموون و تیڕوانینی شاعیر یان نوسەرەکه دێته کایەوه •((کەواته دوو جۆره دەق و دووجۆره دەربڕین هەیه که دەبێته هۆی هه بوونی دوو جۆره نوسەر ، یه کێکیان بۆچێژ به خشین دەنوسێ ،ئەوی دیکەیان بۆخۆشی بەخشین دەنوسێ بەڵام سەبارەت به باشترین دەق دەبێت له گەڵ ئەو دەقه بم که خۆشم دەوێ و له هه مان کاتیشدا بیر له شتێکی دیکه بکه مەوه)) (١) به م شێوەیه دەبینین کۆی ڕاو بۆچوونه کان له دوو خاڵدا چڕ دەبیتەوه ئه ویش جه خت کردنه له سه ر په یوەندی نێوان نوسەرو چێژی دەق و خوێنه رو دەقی چێژداره • ((رۆلان بارت له سه رەتای کتیبه که ی دا دوو هاوکێشه دروست ده کات ،یه کیکیان له نێوان و نوسەرو چێژی ده ق دا • دووەمیان له نێوان خوێنه رو دەقی چێژدا ئه م دوو هاوکیشه یه لەگەڵ دروستکردنی شوێنێك بۆچێژ ، سێگۆشه یه ك دروست دەبێ و کەسیه تی نوسەر خاڵی چه قی مەڵبه نده یی سێگۆشه که یه •(٢)

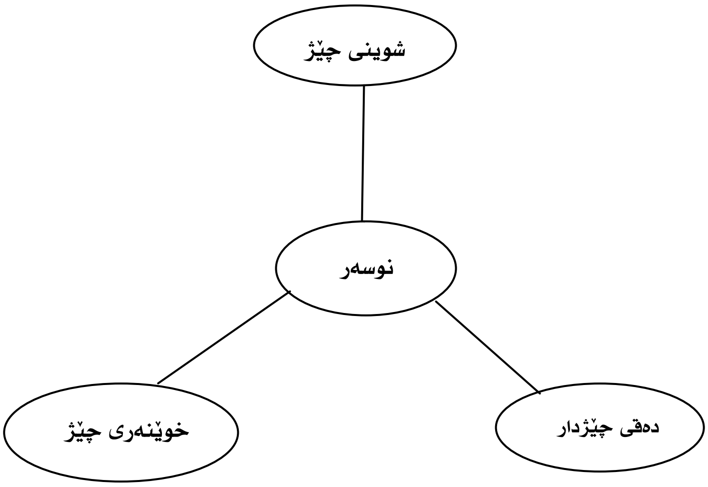

(١) د• عادل گەرمیانی ، رۆلان بارت له نێوان چێژی دەق و خۆشی دەق دا ، گ • هەنار ، ژ ٥٥ ،٢٠١٠ ، لا١٦٢

(٢) هه مان سه رچاوه ،لا ١٥- ٢٤

تەوەرەی سێیە م : چە مکی خۆشی دەق

هە ر لە کۆنە وە شاعیران و نوسەران تێڕوانین و بیرو بۆچوونی جیاوازیان دەربارەی چەمکی خۆشی دەق هە بووە   و هە ریە کە لە گۆشە نیگای تایبە تی خۆیەوە گوزارشتی لێکردووە و هەست و نە ستی خۆی دەربڕیوە ٠ بە مە بەستی گەیاندنی پەیامەکە ی بە خوێنەر بەشێوازی تایبە تی خۆی٠ لە بەر ئەوەی خۆشی دەق بە یەکێك لە پایە سەرەکی وگرینگە کانی شیعر دادەنرێت ،بۆیە هەمیشە جێگای بایەخی شاعیران و نوسەران بووە بە تایبە تی لای زۆرێك لە شاعیران بە ڕادەیەکی بە رچاو لای لێکراوەتەوە ، دیارە وەك دەزانین ((بڕوا بە خۆبوون دەورێکی زۆر گەورەی لە گەشە پێدانی چەشە ی ئە دەبی دا هەیە ،کە ئامرازو کەرەستەیە کە بۆ مسۆگەر کردنی خۆشی وسودێکی بەردەوام،بەڵام بڕوا بەخۆبوون هەر قسەی زار نییە ٠بڕوا بە خۆبوون دەبێت لە ناخەوە هەڵقوڵا بێ و هێندە گەرم و بە تین و تە وژم بێ ، هیچ تانەو تەشەرێك کاری تێنە کات(١) بە دڵنیاییەوەهەموو دەقیکی بە چێژو خۆشی بەخش و پڕداهێنان و گۆڕانکاری ڕەنگدانەوەی هە ردوو دیوی ناوەوەو دەرەوەی شاعیر یان نوسە رەکەیە و بە ئە زموون و بارودۆخی ژینگەو ژیانییەوە بە ندە ٠ بۆیە((دەقی خۆشی بە خش : ئەو دەقەیە کە هەستێك بۆ لە دە ستدانی شتێك دروست دەکات)) (٢) لە لایە کی ترەوە ڕۆلان بارتیش دەڵێ : ((دەقی خۆشی بە خش تەنها بە رهە می پێشکە وتنی لۆژیکی ، ئۆرگانیکی و مێژوویی دەقی چێژ بە خشە)) (٣)

---

(١) ئارنۆلد بێنێت ،چەشەی ئەدەبی ، لا ٤٧

(٢) موریس ابو ناضر ،نفس المصدر ، ص ١٩

(٣) ڕۆلان بارت ،چێژی دەق ، لا ٤١

خۆشی دەق یان دە قی خۆشی بەخش لە م سە ردە مە دا و لە کایە ی ئە دە بیی دا تا ڕادە یە کی زۆر بۆتە ئامانجی بەشیکی فراوان لە نوسە ران و شاعیران و دە یخەنە کاری یە کە می ئەرکی شیعر ییەوە ٠ ئەمەش وای کردووە دەقی خۆشی بە خش لە لای ئەمانەدا بە مۆتیڤی تازەگەری و داهێنانی ئەدە بی دابنرێت لە پاڵ سوود دا ٠ ((بۆیە کە شتێ دە خوێنینەوە دەبێ بێجگە لە خۆشی ئامانجێکی تریشت هە بیٚ ٠ وابزانم خەڵاتی خۆشی گەورەترین ئامانجی بە رهە می هونە ری یە ، چونکە ئە و خۆشییە ی هونەر پەیدای دە کا ، پیاو چوست دەکا دەیبزوێنێ و ژیانی دە گۆرێ٠ بەڵام خۆشی ڕاستە قینە بە ئەرکێکی ڕێك و پێك نە بیٚ نایەتە دی ٠ دیارە رێکخستنی دەوێ)) (١)ئەوەی تا ئیستا بە نا سە قامگیری و ئاڵۆزی ماوەتەوە ئەوەیە کە ((لە راستیدا زۆر قورسە جیاوازی لە نیوان چە مکی چێژو خۆشیدا بکرێت ٠ تە نانەت رۆلان بارتیش زۆر جار وەك یە کی داناون و زۆر جاریش جیاوازی کردونەتەوە ٠ بەڵا م بە شێوەیە کی گشتی خۆشی دۆخێکی پێشکەوتووترە لە چێژ)) (٢)هە رچۆنێك بێت دەقی خۆشی بە خش ئە و بە هایە ی نابێت ئە گە ر خوینە ری تایبەت بە خۆی نە بێت و خاوەنی زەوق و سە لیقە یە کی جوان نە بێت و تێی نەگات ٠ بۆیە ((بۆ خۆشی وەرگرتن لە جوانی ئەوەندە بە سە کەئادە میزاد زەوقی هە بێت ٠ واتە توانستی وێناندنی شتە کە ی هە بێت ، داخۆ خۆشی تیایە یان ناخۆشی ٠ یان هەڵسەنگاندنی شتەکە یان بابە تە کە داخۆ خۆشی بە خشە یان نا ، بە بێ ئەوەی هیچ نیازێکی دیاریکراو لە گۆرێ بیٚ)) (٣) کەواتە بۆ هینانەکایەوەی پرۆسەی خۆشی دەق یان دەقی خۆشی بەخش ئەزموون و زەوق و سەلیقەی هونەری و لایەنی روخسارو ئیستاتیکیەت و تازەگەری ، پڕ بایەخترە نەك لایەنی ئایدیاو ناوەرۆك چونکە مرۆڤ وەکوغریزەیەك هەر لە سەرەتاوە حەز بەشتی تازەو نوێدەکات و هەموو شتێکی تازەو نوێش چێژو خۆشی پێدەگەیەنێت ئینجا ئەوشتە یان ئەوبەرهەمە کەم تازۆر سودبەخش بیٚ یان نا ٠هە ر لە زوووەش((رۆلان بارت جەختی لەسەر ئەمە کردۆتەوە و بۆ چەمك و پێناسەی خۆشی دوو خاڵ دەست نیشان دەکات : یەکەمیان هەموو تازەیەك خۆشی بەخشە ٠دووەمیان ئەوەیە بنە ما بەربلاٌوییە ، بیٚ بنەما خۆشی بەخشە)) (٤)

---

(١) رۆناڵد بێنیت ، هە مان سە رچاوە ، لا ١٠٤٤٧

(٢) اشرف البطران ، قراءة في كتاب لذة النص ، الحوار المتمدن ،عدد ٢٨٩٤ ، ٢٠١٠ ، ص ٢

(٣) د٠ کە مال میراودەلی ،فەلسەفەی جوانی و هونەر ئیستاتیکا ، چ ٢ ، سلیمانی ،٢٠٠٥ ، لا ٦٥

(٤) د٠ عادل گەرمیانی ، هەمان سە رچاوە ، لا ٢١

بەشی دووەم :

تەوەرەی یەکەم : پەیوەندی چێژی دەق بە ئیستاتیکیەتی دەق ٠

هەرچەندە تێڕوانینی جیاواز دەربارەی چەمك و پێناسەی ئیستاتیکیەت هەبووە ،بەلاّم لەگەلّ ئەوەشدا دەتوانین بلّێین ئیستاتیکیەت بابەت یان دیاردەیە کی ڕێژەییە و لە کە سێکەوە بۆ کەسێکی تر و لە قۆناغێکەوە بۆقۆناغێکی ترو لە سەردەمێکەوە بۆسەردەمێکی تر ، بە پێی ئاستی کاریگە ری و پێویستی دەگۆرێت٠ئەو پەیوەندیەش کە لە نێوان چێژیدەق و ئیستاتیکیەتی دەقدا دێتە کایەوە وابەستە یە بە م ڤاکتەرانەوە بۆیە تا چیژی دەق و ئیستاتیکیەتی دەق قولّترو فراوانتربێت بە های هونەریئیستاتیکە تی دەقەکە بەرزو بەهێز دەبێت٠بە لاّم لە((ڕوویزاراوەوئیستاتیکا(Aesthetic)

یەکەمین جار ئەم ووشەیە لەلایەن زانای ئەلّمانی ئەلکسەندەر بۆمگارتن لە سالّی ١٧٣٥ بەکارهاتووە، کە لە بنەڕەتدا وشەیە کی یۆنانی یە)) (١) دیارە جگە لە وەی دەق ئەرك و ئامانج و ڕۆلّ پە یامیکی گرنگی هەیە ، پانتایە کی گەورەو فراوانیشی لە ڕووی فیکری و ئیستاتیکیەتەوە داگیرکردوە ٠ بۆیە ((دەق وەك بەرهەمێکی ئیستاتیکی سەیر دەکرێت و دوو گریمانەش هەلّدەگرێت ٠ دەقێکی خراب یان باش ،ئەوەش لەسە ر چەشە ی ئەدەبی پەیام وەرگر ڕادەوەستێت ٠ چەشە ی ئەدەبیش دووجۆرە چەشەی تایبەت و چەشە ی گشتی ٠ جۆری یە کە میان لە بیرو بۆچوونیکی بیّ مەعریفییەوە دەبێت و هیچ شێوازیکی ڕەخنەیی ناگرێتە بەر ٠ هەرچی جۆری دووەمیانە ڕەهەندی ئایدۆلۆژییەتێکی ڕەخنەییە و پەیام وەرگر بۆچوونێکی مەعریفی بۆئەودەقانە هەیە کە وەریدەگرێت٠ ئینجا جارێکی تر بە قالبێکی تر دای دەڕێژێتەوە٠ ئەم ئە ڤلّیەتەش ئە ڤلّیە تێکی وەلاّم دەرەوەیە بۆ هە موو گۆرانکاریە کانی دەورو پشت)) (٢)

---

(١) د٠محمود عباللة الخولدة ، د٠محمد عوض الترثوری،التربیة الجمالیة علم النفس الجمال ،ط١،دارالشروق للنشروالتوزیع ،عمان ،٢٠٠٦ ،ص٢٣

(٢) ئازاد عەبولواحید کەریم ،سۆسیۆلۆژیای شیعری کوردیلە ڕووی پێوەرە ئاکارییە کانەوە ،چ ١، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر ،٢٠٠٥ ،لا١٤

وێرای ئەوەی کە دەزانین مەرج نییە هە موو شتێکی جوان باش بێت و هە مووشتێکی باشیش جوان بێت کەچی هەمیشە مرۆڤ حەزی لە جوانی بووە و چێژی لیٚ وەرگرتووە٠((ئەو چێژەی کە مرۆڤ لە جوانی وەری دەگریٚ ، پێی دەلێن چیژ وەرگرتنی ئیستاتیکی٠ مرۆڤ کە جوانی بە رهە م دە هێنیٚ شانازی بە خۆیەوە دەکات کە کارێکی جوانی کردووە ، پێداویستی مرۆڤ بۆجوانی ،بۆ شتی نایاب و دلگیر پێی دەوترێت پێداویستیئیستاتیکی ٠ زانست دەربارەی جوانی ژیان٠ لە هونەردا بە ئیستاتیك ناودەبریٚ ٠ ئەم هەستی چێژ لە جوانی وەرگرتنە ، تایبەتمەندی مرۆڤەو بە زگماکی لە گە ڵدایە)) (١)

بە م شێوەیە دەبینین ئیستاتیکا وەك زانستیك با یە خێکی زۆری بە ماهیەتی جوانی و دەرخستنی جوانی داوە ((سوکرات دەلیٚ : جوانی خاسیەتێك نییە بە هزاران شت بە سترابێتەوە، خەڵك ،ئەسپ ، کچ ، گوڵدان ٠٠٠هتد هەمویان جوانن ٠ بەلاٚم لە سە رووی هە موو ئە وانەوە جوانی خۆی هەیە٠بەلاٚم جوانی بە لای ئەفلاتونەوە لە م جیهانەدا بوونی نییە ٠بەلکولە جیهانی نموونەیی دایە چونکە بە پێی فەلسە فە ی بوونی ئە فلاتون هەستە کان هەڵخە ڵەتێنەرن)) (٢) بە لاٚم هە ندێك لە نوسەرانی تر تێروانین و بیرو بۆچوونی تریان هە یە٠ ئە لبێر کامۆ دەلیٚ : ((هونەرمەند واقیع ڕەتدەکاتەوە ، لە بەرئەوە ی هەست بەوە دەکات کە کە مو کورتیە ك لە کرۆکی جیهانی واقیعیدا هەیە٠ بۆیە واقعیکی نویٚ دادە هێنن)) (٣)لەهەمان کاتدا هربرت رێد بۆچوونی وایە کە ((جوانی دانەی پێوەندییە شێوییەکانە لەنێوان ئە وشتانەی کەلە هەستە کانما ن هەستیان پێدەکەین)) (٤)کەچی هیگل پێیوایە کە((جوانی هونەری بەرزترە لە جوانی سروشتی ، چونکەجوانی هونەری بەرهەمی گیانە ،لەبەر ئەوەی ڕووح بەرزترە لەسروشت بۆیە بەرزیەکەشی دەگوازرێتەوە بۆبەرهە مەکانی و بۆهونەریش)) (٥)

---

(١) پیتەر هالبێرگ و دانەرانی تر،تێۆری ئەدەبی شیوازناسی ، و :ئەنوەر قادر ،چ ١،هە ولێر ،٢٠١٠،لا ٢١

(٢) جەبار ئەحمەد حوسێن ،ئیستاتیکایدەقی شیعری کوردی کوردستانی عێراق ،سلیمانی ،٢٠٠٨،لا٣٩

(٣) جەبار ئە حمەد حوسێن ، هەمان سەرچاوە ، لا٦٧

(٤) هديل زكارتة ،علم الجمال ،ط ١ ، مركز الكتاب الاكاديمى ، عمان ،٢٠٠٣ ،ص١٩

(٥) هيغل ،المدخل الى العلم الجمال ،ت: جورج الطرابيشى ،ط ١، دارالطليعة ،بيروت ،١٩٧٨ ،لا ٦

تەوەرەی دووەم : پێکهاتەکانی چێژی دەق

١-دارشتنی دەق :- پیکهاتە یان شیوازی دارشتنی دەق یە کێکە لە بنەما بەهێزو گرینگەکانی بنیاتی   هەموو دە قێکی ئەدەبی ٠ کە پایەکانی دەقی لەسەر وستاوە و ئاستی بەرزی وکاریگەری چێژی دەق و باشی و خراپی دەقەکە لە ڕووی داهێنان و گۆرانکاری وجوداکاری و تازە گەرییەوە دیاری دەکات ٠لە مەشدا بێگومان ئەزمون و خولیاوتوانای هونەری و ئەدەبی شاعیر ەکە یان نوسەرەکە رۆلی سەرەکی دەبینێت لەوەی کە تا چەند توانیویەتی لە پڕۆسەی بنیاتنانی دەقەکەیدا سەرکە وتووبێت ٠ دیارە ((هەر دەقێکی شیعریش گرێبەندییەکە لە نێوان داهێنەرو پەیام وەرگر ئەوگرێبەندییە ش لەوەوە دەست پێدەکات ، کەداهێنەر نامەیەکی تایبەتی لە ڕووی ناوەرۆکێکی پێوەری دەگەیەنێتە خوێنەر، هەتا گرێبەند ییەکە لە نێوان کەسی داهێنەرو کەسی پەیاموەرگر بەردەوام بێت ٠پێویستە هەردوکیان لەسەر ئەوە کۆك بن کەپرۆسەی دان و وەرگرتن زۆرگرینگە ، کە هەردووکیان پێکەوە گرێدەدات ٠ هەر بۆیە ئەو پرۆسەیە هاندەریکە تاشاعیر لەبواری پەیامەکەیدا داهێنان بکات و خوێنەریش وەلأمدانەوەی بۆ پەیامە کە ی هەبێت)) (١)

٢- زمانی دەق : زمان یە کە مین هۆکاری سەرەکی گەیاندنە کە بەم هۆیەوە شاعیر یان نوسەر دەتوانیت پە یامەکەی بە خوینەری دەق بگەیەنێت ٠ شێوازی زمان وئاستی خێرایی وبە هێزی و وروژاندن وکاریگەری وهونەرەکانی زمانی دەقەکە دەبێتە پێوەری هەڵسەنگاندنی دەقەکە ، لەوەی کە ئایا شاعیر یان نوسەر تا چەند توانیویەتی لە ڕێگە ی زمانەوە پەیامەکە بگەیە نیتە پەیاموەرگرکەوە ٠ هەروەکو ئەرستۆ دەڵێ: ((گەورەترین خاسیەتی زمانی شیعری ئەوەیە کەڕوون و ئاشکرا بێت بێ ئەوەی سوابێ)) (٢) وە پۆل ڤالیری دەڵێ((شیعر زمانە لە ڕێگا ی زمانەوە)) (٣)هەروەها کونتلیان دەڵێ ((دەقە ئە دەبیەکان بەوە لەیەکتر باشتر دەبن کە خاوەنەکانیان چەندە توانای یاریکردنی بە کەرەستەی دەق هەیە کە وشە کانن)) (٤)

---

(١) ئازاد عەبدلواحێد کەریم ، هەمان سەرچاوە ، لا ٨٩

(٢) ئەرستۆ، هونەری شیعر ، و: د٠ عەزیز گەردی ، سلیمانی ،٢٠٠٤ ، لا ٨٣

(٣) د٠عزالدین اسماعیل ،الشعرالعربی المعاصر ، ط٢ ،دار فکرالعربي ، بدون مکان وسنة ، ص ١٣٠

(٤) موحەمەد عەبدولکەریم ، پێکهاتەی زمانیشیعری لەروانگەی ئەدەبی نوێوە،چ١، چ ٠ موکریان ، هەولێر ،٢٠١٢ ، لا١٦٢

٣-ئەندێشە ی دەق : ئەندیشە بە سە ر چاوەیە کی سەرەکی هە موو دەقێکی ئەدەبی دادەنرێت ،بەتایبەتی دەقی شیعری ٠ بۆیە تاڕادەیە کی زۆر بەهای دە ق بە ئاستی کاریگەری و قوڵی وفراوانی ئەندێشەوە بەستراوە ٠ چونکە ئە ند ێشە دەریایەکی لە بن نەهاتووە بۆ هێنانە کایەوەی پرۆسەی داهێنان و گۆڕانکاری و تازەگەری لە شیعردا ٠((خەیاڵی شاعیر کارێکی وادەکات ئە و وێنانەی لە واقیعەوە وەری گرتوون دووبارە دایان بڕێژێتەوەو تێڕوانینێکی نوی پێشکەش بکات (کۆلیردیچ)دوو جۆری سەرەکی خەیاڵ دەست نیشان دەکات ئەوانیش : أ- خەیاڵی سەرەتایی ب- خەیاڵی لاوەکی ٠ خەیاڵی سەرەتای ئەوخەیاڵەیە کە لە و ڕێگایەوە نوسەر یان شاعیر دەتوانێ هە موو پارچە کانی وێنەشیعرییە کە و ڕوونکردنەوە وردە کانی لە پێش چاو بگرێ بە لاّم جۆری دووەمی خەیاڵ دەشێ بە خە یاڵێکی داهێنەرانە ناوی بنێین ، چونکە شاعیر دوور لە لاسایی کردنەوەو وێنە یە کی نوێمان پێشکەش دەکات)) (١)بە م شیوەیە دە بینین ئە ندێشە رۆلیکی گەورەو فراوان دەبینێت لە داهێنانی شیعری دا ئەمەش وایکردوە زۆر لە شاعیران و نوسەران و ڕەخنە گران لە مبارەیەوە بۆچوونی خۆیان بخەنە ڕوو ((شیلی دەڵێ : دەشێ شاعیرا ن بە تەواوەتی لە جیهانی خەونەکان بژین و تێبینی جیهانی دەرەوە نەکەن ٠ هە روە ها ولیەم بلێك بڕوای بەوە هەبووە کە ئە ندێشە هێزیکی خودایی یە و هە موو ڕاستیەکان لەوە وە سە رچاوە دە گرن)) (٢)کەواتە ئەندێشە سەرچاوەیکی گرنگی هینانە کایەوەی ئیستاتیکیە ت و داهێنان و گۆرانکارییە لە شیعردا وشیعری بێ ئەندیشە وەك دارێکی بێ گەلاّ وایە ٠

٤-مۆسیقای دەق : مۆسیقا بە یەکێك لە ڕەگەزە گرینگە کانی دەقی ئەدەبی بە تایبەتی دەقی شیعری دادەنرێت وپانتایە کی گەورەو فراوانی داگیرکردووە وکاریگەریەکی بە هێزیشی لە سەر دەقە کە هەیە لەڕووی ڕازاندنەوەی ڕوخساروئیستاتیکیەوە، بۆیە بە گیانی شیعر دادەنرێت ٠ چونکە مۆسیقا ئاوازو ڕیتمیکی خۆش بە شیعرە کە دەبە خشێت و کاریگەری لەسەر هزرو ناخ و دڵ و دەروونی مرۆڤ دەکات چیژو خۆشی پێدە گە یە نێت و هە ست و نە ستی دەورووژێنێ دەیخاتە جۆش و خرۆشەوە ٠

---

(١) هیتلەر ئەحمەد حەمە ، وێنەی شیعری لای نالی، نامەی ماستەر ،زانکۆی سەلاحەدین ،هەولێر، ٢٠٠١لا٨

(٢) ڕێزان ساڵح مەولود ، ئە ندێشە ی شیعری لە نێوان رێبازی کلاسیك ورۆمانتیکی کوردی لە کرمانجی خوارووادا ، نامەی ماستەر ، زانکۆی کۆیە ، ٢٠٠٧ ، لا ١١

بۆیە دەتوانین بڵێین بەشیکی سەرەکی کاریگەری دەقی شیعری بەسە ر خوێنەرەوە بە لایەنی مۆسیقای دەرەوەو ناوەوەی دەقی شیعرە کەوە بەندە ٠ئەمەش ئەوە دەگە یە نێت تا شاعیر بەتوانا تر بێت لە داڕشتنی مۆسقای شیعریدا ئەوا زیاتر سەرکە وتووتردەبێت لە گە یاندنی پە یامە کە یدا لەم بارەیەوە (فلۆبیر) دەڵێ : ((دێرە شیعرێکی مۆسیقی و بە تا ڵ لە واتا ، لە لای من لە دێرێکی واتاداری بێمۆسیقا جوانترە)) (١)هەروەها شاعیری بە ناوبانگ (نازك الملائكە) دەڵێ : ((شاعیر هەرچەندە وێنەو سۆز کۆبکاتەوە ، نابێتە هۆی دروست بوونی شیعر بە تەنها ، بەڵام ئە گە ر شیعریە ت پە یڕەو کرا ئەوا شیعریەت دەخولقێنێت)) (٢) بە م شێوەیە دە بینین مۆسیقای شیعری بایە خیکی زۆری هەیە ((چونکە مۆسیقایشیعر ئە و کە ش و هەوایە دروست دەکات کە بیرو ماناکەی تێدا دەردەکە وێ ،هەرمۆسیقاشە سێبەری فیکری و سۆزداریبە واتا دەبە خشێت و ئەوسیبەرانە لە واتای دەروونەوە چالاکترو پتەوتردەبن ، جابۆیە لاوازی مۆسیقا کەم و کورتییەکی زۆربۆتەعبیرەکە دروست دەکات)) (٣)

٥-وێنەی هونەری : وێنە ی شیعری تەنها وێنە یە کی ئاسایی فۆتۆگرافی نییە ، وەك زۆرێك لە شاعیران و نوسە ران پێیان وایە کە شیعر لاسایی کردنەوەیە ٠ بەڵکو وێنە ی شیعری جیها نێکە لە سیحرو جوانی، کە شاعیر لە ڕێگایی ئەزموونی شیعری و خە ون و ئە ندێشە قوڵ و فراوانییەکانیەوە دایدە ڕێژێ ٠تابە کەناری ئارامی و بە هە شتی خە ونەکانی بگات ٠ ئەمە جگە لە وەی وێنەی شیعری یە کێکە لە ڕەگەزە گرینگ و کاریگەرە کانی شیعرو گیانی زیندوویەتی و داهێنان و بەردەوامی پێدەبەخشێت ودیمەن و ڕوخساری دەرەوەشی بە جوانترین شێوەدەڕازێنیتەوە٠(سیدیلویس)دەڵێ:((وێنەیشیعریلەسادەترینواتایداوێنەیە))(٤) هەروەها(سیمۆندس)دەڵێ((وینە شیعرێکی بێ دەنگە و شیعریش وێنە یە کی دەنگدارە)) (٥)

---

(١) جەبار ئەحمەد حوسێن ، هەمان سە رچاوەی پێشوو ،لا ١٨

(٢) ئاسۆ عومەر مستەفا، بەها ئێستاتیکیەکانی شیعری لای (پیرەمێرد و شێخ نوری شێخ ساڵح و گۆران)، نامەی ماستەر، زانکۆی سەلاحەدین، ٢٠٠٣. لا ١٠٧

(٣) د٠ دڵشاد عەلی ،بنیاتی هەڵبەست لە هۆنراوەی کوردیدا نچاپخانەی رەنج ،سلیمانی ،١٩٩٨ ، لا٨٦

(٤) هیتلەر ئەحمەد حەمەد ، وێنە ی شیعری لای نالی ، لا٥

(٥) د٠ جابر عصفور،الصورة الفنية فی التراث النقدی والبلاغی عند العرب،ط٣ ،دارالثقافی العربي ،بیروت،١٩٩٢، ص ٢٨٤

هەروەها ئیبن سینا دەڵێ ((شاعیر وەك وێنە گر وایە ئەوە نییە کە تەنیا وێنەی شتی مادی بگرێ، بەلکو وینە ی شتی واتایش دەگرێ)) (١) بە م شێوەیە دە بینین ((داهێنانی وێنەش لە هە رشتێکەوە بێت ، لەلای هە ر شاعیرێك دەوەستێتە توانای خە یاڵی ئەوشاعیرە و ڕادەی کاریگەری وەرگرتنی ئە و دیمەنە ٠ چونکە لە تێکەڵاو بوونی عەقڵ و سۆزدا جارێکی تر بە هۆی خەیاڵی بەرزەوە ئە و وێنەیە دە خولقێت)) (٢) داریدن دەڵێ : ((وێنە خۆی لە خۆیدا شکۆمەندی و ژیانی قەسیدەیە)) (٣)کەواتە وێنەی شیعری کاریگەریکی گەورەو فراوانی هە یە و توانای هونەری شاعیریش لە دروست کردنی وینەی شیعریدا بەدەردەکەوێت ٠لە هەمان کاتدا ((وێنەی شیعری یارمەتی خوێنەری هۆنراوە دەدات ، بۆچێژو تام وەرگرتن لە هونەری دروست بوونی وێنە ی جوان و خۆشییە خش)) (٤)

---

(١) د٠ سەردار ئە حمەد گەردی ،بنیاتی وێنەی هونەری لە شیعری کوردیدا ،نامە ی دکتۆرا کولیژی زمان ، زانکۆی سلیمانی ، ٢٠٠٣ ، لا٧

(٢) هەمان سەرچاوە ، لا ٤٥

(٣) جەبار ئەحمەد حسێن ، هەمان سەرچاوە ،لا ٩٤

(٤) کەریم شارەزا ، ،وێنەی شیعری لە هۆنراوەی کوردیچۆن دروست دەبێ و بە چ هە ستێك وەردەگیرێ ، گ ٠رامان ، ژ ٩ ، ١٩٩٧ ، لا ٦

بەشـی سێیە م :

تەوەرەی یەکەم : چێژی داڕشتنی شیعری لە شیعرەکانی قوبادی جەلیزادەدا ٠

چێژی داڕشتنی شیعری یە کێکە لە هۆکارە گرینگ و کاریگەرەکانی پتەو کردنی پەیوەندی نێوان نوسەری دەق و خوێنەری دەق لە لایەك و گەیاندنی ئامانج و پەیامی شاعیر بەخوێنەر لە لایە کی ترەوە ٠ ئەمەش وابەستەیە بە شێوازی داڕشتنی شیعری لە لایەن شاعیرەوە ،واتە نوسەری دەق تا سەرکەوتووتربێت لە پرۆسەی داهێنان و بە رهە مهێنانی چێژ و خۆشی دەقدا ، زیاتر دەقی چێژدار و خۆشی بەخش بۆ خوێنەری دەق فەراهەم دەکات ، ئە گەرچی لە پاڵ ئەمانەشدا خودی خوێنەریش ڕۆڵی سەرەکی لە م بوارەدا دەبینیت ٠کەواتە لێرە دا دە توانین بڵێین هەردوو لایە نی نوسەریدەق و خوێنەری دەق بەیەکەوە ، بە هاوبەشی پرۆسە کە دە هێنە کایەوە ٠ چونکە پرۆسەی چێژی دەق کارێکی هەمەلایەنەیەو چە ندین جەمسەری هەیە ٠هەر بۆیە رۆلان بارت ((باسی چێژی دەق لە هەموو ڕەهەندییەکانیەوە دەکا٠ زۆرجار لەگەڵ چێژەکانی سێکسی مرۆڤ بەراوردی دەکا و نموونەکان جوان لێك گرێ دەدا)) (١) هەروەها (ئەناتۆل فرانس) دەڵێت ((ئەوچێژەی دەقی ئەدەبی دەیبەخشێت ،تاکە پێوەرە بۆ شایستەیی دەق و پێوەری هە ڵسە نگاندنی ڕەخنەییە تی)) (٢) وێڕای خوێنەری دەق کە ئەمەش ڕۆڵی خۆی هەیە لەم بوارەدا٠ بە م شێوەیە ئەوەی کەلێرەدا باسکراوە بەتەواوەتیش بە سەر دەقی شیعرەکانی قوبادی جەلیزادەدا پەیڕەو دەبێت ، بە تایبەتی لە ڕووی چێژی داڕشتنی دەقەوە ٠چونکە کاتێك بە چێژەوە دەقی شیعرەکانی ئە م شاعیر ە دە خوێنینەوە ، ئاست و پایە کانی چێژی دەق و گرینگی و بەهای جوانی و هونەری داڕشتنی دەق ولێهاتوویی و مەزنی ئەم شاعیرە ،لە هێنانە کایە وە و بەرجەستە کردن و داهێنانی چێژی داڕشتنی شیعریدا وەك شاکارێکی شیعری خۆی دە نوینێ ٠ تە نانەت شاعیر بە شێوەیەکی هێندە شارەزاو هونەریانە شیعرە کانی داڕ شتووە وچێژی دەقی پێ بەخشیەوە ،توانیویەتی بە ئاسانی پەیامەکەی بە پەیامەوەرگر بگەێنێت و هەست و نەستی خوێنەر بورووژێنیٚ و دڵو دەروونی بخاتە جۆش و خرۆشەوە٠ بێگومان ئەمەش پەیوەندی بەو زەوق و سەلیقە زۆرەوە هەیە کە شاعیر هەیە تی و لە ئەنجامی شارەزایی ئەزموونی شیعری و بارو دۆخ و ژینگە ی تایبەتی شاعیرە وە سەرچاوەی گرتووەو هاتۆتە کایەوە٠

---

(١) رۆلان بارت ، هەمان سەرچاوە ، لا ٦

(٢) جەبار ئەحمە د حوسێن ، هەمان سەرچاوە ، لا ٧٩

ئەوەی تاڕادەیە کی زۆ ر ناسنامەی شاعیر جیادەکاتەوە و پێی دەناسرێتەوە ، بایەخ و بەهای چێژی دەقی شیعرییە ، وێڕای هەبوونی لایەنی جوانی ژن و چێژی سیکسیش ، هاوتاو هاوشانی پەیامێکی گەورەو بەسودو پیرۆزی مرۆڤایە تیە٠کە دژە باویی و پرسی ژن و مرۆڤ بوونە ٠ئەمەش زۆر بەڕوونی و جوانی لە شیعرەکانیدا خۆی دەنوێنێ جوانترین نموونەش لە شیعر ی((وەرزی ژن وەرزی شەستە بارانی گوڵ)) ی قوبادی جەلیزادەدا دەردەکەوێت کەدەڵێ :

لە هەمووقەسیدەیەکما ، ناونیشان هی ژنە

دەسپێك هی ژن و کۆتای هی من

نوختە هی ژن و فاریزە هی من

لە هەموو قەسیدەیەکما ، دێڕێك من دا یدەڕێژم و

دێڕێك ژن دەیچنێ

لەهەموو دێڕیکما، وشەیەك ژن گوڵبارانی دەکات و

وشەیەك من

لە هە موو وشەیەکمدا ، پیتێك من ڕەنگی دەکە م و

پیتێك ژن

پڕاو پڕم لە ژن٠٠٠پڕاو پڕم لە عیشق

(قوبادی جەلیزادە،شەهیدبەتەنیا پیاسەدەکات ،لا٦٨٥)

دوای خوێندنەوە و شیکردنەوەی ئەم شیعرەو زۆربەی دەقە شیعریەکانی شاعیر ڕاستیە ك خۆی دەسەلمینێت لە چێژی داڕشتنی شیعرەکانیدا ، ئە ویش هەبوونی سیماکانی ژن و مرۆڤ بوونە ، وەك هەوێن و سەرچاوەیەکی سەرەکی شیعری شاعیر٠ بە سەرجەم بەهاو ڕەهەندە جیاوازییە کانیەوە ٠چونکە((قوباد لەژێر تا ڤگە بە خوڕەکانی چاوی ژن و لەنێو روبارە سپیەکانی نیشتمان بەڕووتی سەمادەکات٠ هیچ ترسێکی لەکامێرای شاراوە نییە)) (١)

---

(١) قوبادی جەلیزادە، شەهید بەتەنیا پیاسەدەکات،دەزگای چاپ وبڵاوکردنەوەی ئاراس،هەولیر،٢٠٠٧

هەر ئە مەش وایکردوە چێژی دەق و دژە باوی لەپاڵ هونەرەکانی تری شیعری دا بەشێوەیەکی بەرزو پڕگۆرانکاری و داهینان و جوداکاری لە داڕشتنی شیعرەکانی بەرجەستە بکات ٠ بۆیە دەبینین سەرتاپای شیعرەکانی لە پاڵ حەزی سیکس دا لە بازنە ی بەهای ژن و جوانی ژن وڕۆڵی ژن و مرۆڤ بوون دەخولێتەوە ٠ناونیشان و دارشتنی بە شێکی هەرە زۆری شیعرەکانی بەو وشەو دەستە واژنە رازاندۆتەوە کە تایبەتە بەجەستەی ژن و جوانی وچیژی سیکسیەوە و گاریگەری گەورەو فراوان لەسە ر وروژاندنی هست وچێژ لەم بارەیەوە دروست دەکات ٠ وەك وشەکانی (قژ ی دریژ، لێویسور، چاوی رەش ،کوڵمی ئاڵ ، گەردنی سپی ،بوزی خرو خۆڵ ،مە مکی توند، کوشین ، رووت کردنەوە، جووت بوون، ئە تەك ،ستیان ، ٠٠٠هتد) وەك لە نموونەی شیعری (مە مك) دا دەڵێ :-

مەمك

گەورەو بچوك

بەیەکەوە ژیردەکاتەوە

دوایی دەڵێ: مەمك نەبوایە ٠٠٠دەمیش نەدەبوو

لە هەر ماڵێکدا مەمك نەبوو

نارنجۆك هەیە

(قوبادی جەلیزادە،باخچەکانی مەلەك تاوس ،لا١٩٧ -١٩٨)

لێرەدا دەبینین شاعیرجگە لەوەی ژن بە سەرچاوە ی جوانیو ئەوین و چێژو خۆشی دەزانیت لە هەمان کاتدا بەسەرچاوەیکی بە هیزو کاریگەری ئارامی دەروونی و ئاسیایش و ئاشتیشی دادەنێت ٠ بۆیەحەزو خۆشەویستی بۆ ژن وای لێکردوە هە مووشتیکی جوانی لێببێت بە ژن و لە چاوی ژنیشەوە بۆ هەموو شتێك بڕوانێ ٠وەك لەشیعری (ئەڤین کردن دا) دەڵێ :

داربەڕوویەك

بەپێنج پەنجەی ڕەگ

مەمکی گردێکی گوشیوە

لقی دار، ڕەپ بووە لە خۆشی

تەوەرەی دووەم : ١-چێژی زمانی شیعری لە شیعرەکانی قوبادی جەلیزادەدا٠

چێژی زمانی یە کێکە لەو بنەما سەرەکیانەی دارشتنی دەقی شیعری ،کە پانتاییەکی فراوان و کاریگەریەکی بە هێزی لەگەیاندنی پە یامی شیعری بە خوێنەری دەقەوە هە یە ٠ چونکە شاعیر بەهۆی زمانە وە گوزارشت لەهەست و سۆزو بیرو بۆچونەکانی خۆی دەکات ٠بۆ ئەمەش شاعیر دەبێت بەسەلیقە و لێهاتوو بێت لە هەڵبژاردنی ئەو وشەو دەستەواژەو ڕستانە ی لە بنیاتی شیعرەکەیدا بەکاری دەهێنێت ٠ئەمەش پەیوەندی بە شارەزایی وپاشخانی فیکری و ڕۆشنبیری و توانا و ئاستی زمانەوانی شاعیرەوە هەیە٠ قوبادی جەلیزادە یە کێکە لە و شاعیرە بەرزو هەست ناسکانە ی کە خاوەنی زمانی شیعری تایبەت بەخۆیەتی و لەم بوارەدا ڕێچکە ی خۆی دۆزیوەتەوە و بە شێوەیەك توانیویەتی بە م هۆیەوە داهێنان و گۆرانکاری بکات٠ئەوەی من لە بارەی زمانی شیعری و چێژی زمانەوە لە شیعرەکانی شاعیر بەدی دە کە م ئەوەیە کەشاعیر فەرهەنگێکی گەورەی زمانی شیعری یە و هەزارە ها وشەی سادەو ساکارو جوان و ناسك و وروورژێنەرو کاریگەری لە خۆگرتووە ٠ زمانی شاعیر زمانیکی پر چێژی وشەی کوردی پەتی یەو دوورە لە بە کارهێنانی وشەی سواو و قورسی بیگانە٠ بە ڵکو بە پێچەوانەوە شاعیر زۆر وەستایانە و هونەریانە یاری بە وشە کردوە ، بە شێوەیەکی زۆر زیرەك و سیحراویانە وشەکانی لە جێگاو شوێنی پێویستدا لە ناو دەقی شیعرە کانیدا بە کارهێناوەو لە هە ردوو لایەنی سیمۆلۆژی و ئیستاتیکیەتی زمانەوە ،گیانی تازە گەری و زیندوویەتی و بەردەوامی و چێژو خۆشی پێ بە خشیوە (ئەکرەمی میهرداد) دەڵێ((شیعری قوباد پێمان دەڵێ لە زەمینەی کۆمەڵایەتی و نەریتی و ئەدەبی هەتا ئیستا دوور دەکەومەوە وبەشێوازی تایبەتی خۆی زمانی کورت خایان و دابران ،لەمانا پێش وەختە کان دەنوسیٚ)) (١) واتە زمانی شیعری قوبادی جەلیزادە زمانێکی پر چێژو خۆشی بە خشە ،زمانیکی سادە و ساکار بەلاٚم بارگاوییە بە هونەرەکانی جوانکاری زمان و میتافۆری زمان ٠((بۆئەوەی وشەکان بتوانن سەرمەستانە چێژولەززەت لەشەرابە کۆنینەوتازەکانی نێو کاسەی نەمرایەتی و نە مری وەربگرن ٠لەگەڵ فریشتە باڵ عاتیفەکانی جوانی بکەونە ناو تەقسی سەمایە کی سەرشێتانە)) (٢)

---

(١) قوبادی جەلیزادە ، شەهید بەتەنیا پیاسە دەکات ،لا ١٠

(٢) ستاری پیرداود ،خوێندنەوەی میتافۆر ،دەزگای موکریان ،هەولێر، ٢٠١٠، ٢٩

بەمەش شاعیر توانیویەتی لەداڕشتنی زمانی شیعریدا سیحراویانە مامەڵە بە وشەو دەستەواژەو ە ڕستەکان بکات و فۆرمێکی پڕ لە ئیستاتیکیەت و گیانیکی نە مرو جیهانێکی پڕ لە چێژو خۆشی بێنێتە کایەوە ٠ئەمەش لە زۆربە ی شیعرەکانیدا بوونی هەیەو ڕەنگی داوەتەوە ٠ وەك لەشیعری (بێترمە) دا دەڵێ:

هاتم بۆ لات لەوێ نەبووی

خۆزگە دەتزانی ئەو ڕۆژە

چ خەمێکی بێ وێنە بووی

*****

هاتم بۆلات ٠٠٠

وەك منداڵێ دەرگا بگرێ

بۆ قەسپ و نوقڵی شەوبەرات (١)

****

قوبادی جەلیزادە ئەو شاعیرە زەوق جوان و هەست ناسکەیە، کە لە گۆشەنیگای هەستێکی ڕاستگۆیانەو عەشق و مرۆڤ بوونەوە بۆ شتە کان دەڕوانێ ٠ هەربۆیەش لیرەدا توانیویەتی بەم وشە سادە و ساکارانە بە جوانترین و ناسکترین شێوە گوزارشت لە هەست و نەستی خۆی بکات و خەمی تەنیایی وخۆزگەو حەسرەتەکانی دەرببڕێت و باشترین و زۆرترین چێژو خۆشی زمانی شیعری بێنێتە کایەو٠ قوبادی جەلیزادە هێندە عاشق و تامەزرۆ و شەیدای جوانی فیکری و جوانی جەستە ی ژنە ٠ هیندە ئاوێتەی مرۆڤ بوونە، هیندە دژە نەریتی کۆنە پەرستی و دژە باوە ، بۆیە زمانی شیعرەکانیشی وشەی ژن و مرۆڤ بوون و دژەباوی لێ دەبارێ ٠

---

(١) قوبادی جەلیزادە، قەڵەمێکی ڕدێن سپی ،چاپخانەی رۆشنبیری‌ولاوان، ١٩٨٨ ،ل١٣٨

وەك لە شیعری (پایز)دا دەڵێ:

پایز درەختی ڕووتی خۆش دەوێ ٠

من ژنی ڕووت ٠

ئەو هەر تەنیا لە وەرز ێكا٠

من لە هەر چوار وەرزی ساڵا !

(قوبادی جەلیزادە،شەهیدبەتەنیا پیاسەدەكات ،لا٦٩ە)

شاعیر لێرەدا بە زمانێكی سادەو ساكارو بەشێوەیەكی ڕاستگۆیانە گوزارشت لەخۆشەویستی بۆ ژن و حەزو ئارەزووە كپكراوەكانی دەكات و زۆر بە ڕاشكاویش تینوێیتی و تامەزرۆیی خۆی بۆ ژن و دژە باوی خۆی لە چوارچێوەی زمانێكی بەرزو هونەری و پڕ چێژو خۆشی دا خستۆتە ڕوو

٢-چێژی ئەندێشەی شیعری لە شیعرەكانی قوبادی جەلیزادە دا ٠

قوباد واتە عەشق بوون و توانەوە لە ئەندێشەی ژن و مرۆڤ بوون ، واتە جیهانێك لە خۆشە ویستی بۆ ژن و خەمی ژن و خەونی ئەرخەوانی بۆ ژن ، كە خۆی تەنها پاشایەتی ٠ ئەندێشەی قوباد ئەندێشەیەكی قووڵ و تیژو فراوانە ، ئاسمانێكە هەموو دنیای لە باوەش كردووە ، ئەندێشەی شاعیر لەچاوگەیە كەوە هەڵدەقوڵێ نەسەری هەیە نە بن و تەواوی خەمی ئەو گەردوونە ی بە وردو درشتەوە لە كۆڵ گرتووە٠ بەڵام بە شێوازێكی جیاوازو تایبەت بە خۆی و دژە باو ٠شیعر لای ئەو ڕەنگدانەوەیەكی واقعی و ڕاستگۆیانە و بێ پێچ و پەنای هزرو وناخ و دڵ و دەروونی شاعیرە كە بە زمانێكی بەرزو ئەندیشەیەكی فراوان و هەست و سۆزیكی بەهێزو تێڕوانین و وێنەی كاریگەرو نوێ داڕێژراوە ٠هەر ئەمانەش وای كردووە چێژی ئەندێشەی دەق لەشیعرە كانیدا بگاتە لوتكە بە تایبەتی ئە و شیعرانەی لە بازنە ی مرۆڤ بوون دە سوڕێتەوە یان بۆ خۆشەویستی و حەزی سیكسی بۆ ژن پرسی ژن نوسراون ٠ ئەمەش لە بەشی هەرە زۆری شیعرەكانی دا بەدی دەكرێت ٠ وەك لەشیعری ((ئاگردان)) دا دەڵێ:-

بەم نیوە شەوە ،بەفر

لەپەنجەرەی دەرگا دەدات ،

گەرەگیەتی ،

دەست و پەنجەی تەزیوی

لە بەر پشکۆی مەمکی ژنێکدا

گەرم بکاتەوە

(قوبادیجەلیزادە،باخچەکانی مەلەك تاوس، لا١٥٥)

لێرەدا شاعیر بە بە چاوێکی بەرزو پیروزەوە دەڕوانیتە ژن و بە سەرچاوەی ئارامی و بە خشندەیی و میهرەبانی دادەنێت ٠ هەر بۆیە بە ئەندیشەیەکی قوڵ و فراوان و پڕ لە چیژو خۆشیەوەش وینەیە کی هونەری جوانما ن پێشان دەدات ، کە بە هرەو گیان و جەستەو ڕەنگە کانی لە ژنەوە وەرگیراون ٠ دیارە دەزانین ئە ندێشەی چێژ بە خش ئە و ئە ندێشەیە یە کە کاریگەری لەسەر خوێنەری دەق دروست دەکات و لە ناخەوە دەیوروژێنێ و هەست وسۆزی دەخاتە جۆش و خرۆشەوە چێژو خۆشی پێدەگەیەنێت ٠قوبادی جەلیزادە ئەو شاعیرەیە کە هیچ کات و جێگایە کی بۆ نییە و بە ردەوام سنوری خەون و ئە ندیشە کانی لە فراوان بون و نوێ بوونەوە دایە ٠ لای ئەو خەون و خەیاڵ و ئەندێشە   بێ کۆتاییە ٠هەر ئەمەش وای کردووە چیژی ئەندێشە لەدەقە شیعرەکانیدا چڕو قوڵ و فراوان بێت و ئیستاتیکیەت و داهینان و زیندوویەتی و نەمری پێ ببخشێت ٠وەك لە شیعری (بەرزەخ) دا دەردەکە وێت و دەڵێ :-

رۆحم تەڕ تەڕە لەعەورە ت

دەستم بەدنکە هەنارەکانی گۆنا سوور

چاوێکم چل چرای مەمك و

چاوێکم ڕێژنە بارانی شەراب

(قوبادی جەلیزادە ، شە هیدبەتەنیا پیاسەدەکات ،لا٢٠٣)

لە م شیعرەدا شاعیر بە تەواوی خەون و ئەندیشە بێسنورەکانی لە بۆتە ی ژن و مرۆڤ بوون و دژە باویدا چڕ کردۆتەوە ٠ کە چی هیشتا تامەزرۆیی ناشکی و بۆیە بە بەردەوامی و تاسە ر ئیسقان حەزو خۆشەویستی ژنی لێدە چۆڕێ لەشیعری (بەرزەخ) دا دەڵێ :

پەنجەکانم لە ڕنینی هێشووە ترێ و

لە چنگە ڕنێی هەورازی مەمكدا

هەڵەوەیێن

ئیدی پەنجەیەك نەماوە بۆ شەهادەت ٠

٣- چێژی مۆسیقای شیعری لەشیعرەكانی قوبادی جەلیزادە دا :

مۆسیقای شیعری بە هە ردوو لایەنی دەرەوە و ناوەوە پێگەیەكی گەورەو فراوان و كاریگەریە كی بەهێزو قوڵیشی لە دەقی شیعریدا هەیە ٠ چونكە ((شیعر لەڕاستیدا تە نها ئاخاوتنیكی مۆسیقیەو دەروونەكان دەبزوێنێ و دڵە كان دەكەونە ژێركاریگەرییەكەی)) (١)بۆیە شاعیر پە یوەندیەكی توندو تۆڵ وبە هێزی بە مۆسیقای شیعرەوە هەیە ٠ لە بەر ئەوە شاعیر تا زیاتر لە لە بواری مۆسیقای شیعریدا بە توانا و داهێنەر بێت ، هێندە زیاتر كاردە كاتە سەر هەست و سۆزی خوێنەری دەق و چێژو خۆشی پێدە بە خشێت ٠ قوبادی جەلی زادە لە و شاعیرە هەست ناسكانەیە كە خاوەنی گوێیە كی بە هێزی مۆسیقی یە و زۆر با یەخیشی بە مۆسیقای دەقی شیعرە كانی داوە تا ئە و سنورەی كاری نە كردبێتە سەر ناوەرۆكی دەق ٠ ئەمەش تاڕادەیەكی زۆر هاوسەنگی لەڕووی ناوەرۆك و روخسارەوە بە شیعرە كانی بەخشیوە ٠ بۆتە بنە مایە كی بە هێزیش بۆ بەرز كردنەوەی ئاستی داهێنان و گۆرانكاری و چێژو خۆشی بەخشین لە شیعرە كانیدا ٠ وەك لە شیعری (بەرخەكانم) دا دەڵێ :

چەند تاریكن ئـە و ماڵانە ی

دایــك لانكیان لێ ناژەنــێ

چەند دڵ توندن ئەومەمكانەی

ســـاوا دەمـیان تێناژەنــێ

لەگەڵ شرقەی دەرگای حەوشە

دوو كــاریـلە رادەپــەڕن

دووخونچە گـوڵ دەكرێنەوە

(١) د٠ابراهیم انیس ،موسیقی الشعر ، ط٣ ، مكتبة انجلو المصرية ، قاهرة ، ١٩٦٥ ، ص ٣٩

دووشوشه بـــۆنی وەنەوشه (قوبادی جەلیزادە، شەهید بەتەنیا پیاسه دەکات ،لا ٨٦)

لێرەدا شاعیر له چوارچێوەی مۆسیقایەکی هونەری و جوان و سەرنج راکێشدا دەقی شیعرەکه ی داڕشتوه و هەستو نەستی خۆی به رانبەر به بەهای ژن و خۆشەویستی مندا لێ دەربڕیوەو کێشی خۆماڵی هەشت برگەیی بەکارهێناوه ٠ که ئه م جۆره کێشه لەڕووی مۆسیقاوه کاریگەری زۆری لەسەر خوێنەری دەق هەیه و لەناو شیعری شاعیرانی کوردیشدا به ڕادەیەکی زۆر بەکارهێنراوه ٠قوبادی جەلیزاده ئەوشاعیره یه که ریتم و ترپەی ئاوازی شیعرەکانیشی بۆنی ژن و عەشقی ژن و مرۆۋ بوونی لێدێت ، ئەمەش هۆکاریکی تره بۆ ئەوەی مۆسیقای شیعره کانیشی به شێوەیه کی وا بنیات بنێ که له گەڵ جوانی ناوەرۆك و بابەته کانیدا بگونجێت ٠وەك له شیعری (نهێنی)دا دەڵێ :

له سەر دێڕێ٠٠

هۆنراوەیه کیان سوتانم

لەسەر شیعرێ٠٠

کتێبێکیان لێ خنکانم !

هۆ پەری خان ٠٠

ئەگەر ڕۆژێ خۆشت ویستم

له لای خۆشت نه ی درکێنێ

با لەسەرمن مەمکت

نەکەن به قاورمه

بالەسەرت

چاوم نەکەن به ئاگردان !

(قوبادی جەلیزاده،شەهیدبەتەنیا پیاسه دەکات ،لا٣١)

٤-چێژی وێنەی شیعری لەشیعرەکانی قوبادی جەلیزادەدا :

وینەی شیعری لە شیعرە کانی قوبادی جەلیزادە دا پانتایە کی گەورەو فراوانی هەیەو کاریگەریە کی زۆرقولێ و بە هێزیشی لە خۆ گرتوو ە ٠ ئەمەش بۆ ئەزموون و لێهاتویی وچێژو سەلیقەو بەرزی و توانای شاعیر لە جوان بیرکردنەوە و جوانبینیدا دەگەڕێتەوە ٠ وێنە لای ئە و وێنەیەکی ئاسایی و لاسایکردنەوە نیە ٠بە ڵکو وێنەیە کی چێژدارو خۆشی بەخشە ٠بێگومان وێنەی شیعری و لایەنی چێژ یە کێکە لە پێوەرە گرینگە کانی هەڵسەنگاندنی شیعری بەلای رەخنە گری شیعرەوە ٠دیارە دەزانین هە موو وێنە یەك بە هەموو جۆرەکانی یەوە ، لای شاعیران بەهای تایبەتی خۆی هەیە ٠ هەریەکە لە گۆشە نیگایە کەوە بۆی ڕوانیوە ٠ ((سدنی دەلێت :هۆنیار وەك هونەر مەندێکی نیگار کێشە لەڕێی تابلۆی وێنەکانی ناو هۆنراوەکانییەوە دەتوانیێ کار لە هزرو هستی پەیام وەرگرەکەی بکات و چێژی هونەری پیێ ببەخشێت)) (١) کەواتە کەواتە دەتونین بلێین یەکێك لە ئەرکە گرینگەکانی وێنەی شیعری، گەیاندنی چێژە بە خوێنەری دەق ٠کە قوبادی جەلیزادە لەمەشدا زۆر سەرکەوتووبووە ٠ئەمەش بۆ ئەو تایبەتمەندی و جیاوازیانەی وینە شیعریە کانی ئە و شاعیرە دەگەڕێتەوە کە لەلا ی شاعیرانی تر کەم دەبینریێ ٠ ئەویش ڕووت بینینی شتەکانە واتە شاعیر بەچاوی ڕووتەوە دەڕوانێتە ژن و ژیان و دەورو بەری خۆی و چێژ لە ڕووت بینی شتە کان دەبینیێ٠ ئەوە جگە لەوەی جوانی وسیکس و پرسی ژن و مرۆڤ بوون و دژە باوی ئە و خەسڵەت و کەرستانەن کە لە وێنە شیعرییە کانی شاعیردا هەن و ئیستاتیکیت و چێژو خۆشی پیێ بە خشیوەو پێی دەناسرێتەوە وەك لەشیعری (دیوار) دا دەردەکەوێت و دەڵیێ :

ژنە شۆخەکانی وڵاتەکەم

لێم ببورن

گەر لە نێوان من و ئێوەدا

هەزاران دیواری بەرلین هەبیێ ،

من هەر بەڕووتی دەتان بینم

(١) عادل گەرمیانی،وێنەی بابەتی لەهۆنراوەکانی گۆران و سەیاب دا،نامەی دکتۆرا،زانکۆی بەغدا ،ك٠ پەروەردە ٢٠٠٠،ل٤٦،

بەرووتی !!

(قوبادی جەلیزادە،شەهیدبەتەنیا پیاسە دەکات ،لا٤١٦)

لێرەدا شاعیر لە ڕوانگەی حەزی سیکسیەوە وینەکەی کیشاوەو شێوازی چەسپاو هەستی بینینی لە بنیاتنای وینە کە بەکار هێناوەو چێژو ئیستاتیکیەتی پی بە خشیووە ٠بێگومان ئەندێشەو خولیای وینەکێشانی شاعیر لە تەنها کات و شوێن و شتێکدا ناوەستێ ٠ بەڵکو بەردەوام لە جولاّنەوەو باڵەفڕکێ دایە ٠ وەك لەشیعری (کۆتایی و سەرەتا) دا دەڵێ :

ئەی ئەو ژنەی هەموودونده ئاگرینەکانی لە شت

بە من بەخشی ٠

ئەی ئەو ژنەی هەموو دۆڵە پالأوەکانی لەشت

بەمن بە خشی ،

ئەی ئەو ژنەی هەموو میوە پێگەیوەکانی لەشت

بە من بەخشی،

ئەیئەوژنەی هەموو دەرگا داخرەوەکانی لەشت بۆمن کردەوە

تۆنیشتمانی !!

(قوبادی جەلیزادە،شەهیدبەتەنیا پیاسە دەکات ، لا٤٣٥)

لێرەدا شاعیر بە خە یاڵێکی تیژڕەو فراوان وێنەیەێکی وررووژێنەرو سیکسی کیشاوە کە تەواوی وێنە کە دەرخستنی شوێنە هەستیارو وروو ژێنەرەکانی ژنە لە پاڵ خۆشەویستی و حەزو تامەزرۆیی بۆ ژن ٠کە زۆر لە هەستەکانی بینین و بەریکەوتن ڕۆڵی تێدا دەبینێت ٠ ئەوەی جیگای سەرنج ڕاکیشان و هەلوێست وەرگرتنە ئەوەیە ، کەشاعیر زۆر وەستایانە و هونەریانە وسیحراویانە داهێنان و گۆرانکاری لە وینەشیعریدا کردووە و گیانی نە مری زیندوویەتی بە شیعرە کانی بە خشیووە ٠ وەك لە شیعری (زەیتون) دا دەڵێ :

بەئەدەبترین درەختی باخچەکەمان

زەیتونە ٠

کەچی کە چراکان چاو دەنوقێنن ،

بەدەستێك مەمکی پرتقاڵ دەگوشێ و

بەدەستێك ،

قۆڵی هەڵووژە !!

(قوبادی جەلیزادە،شەهیدبەتەنیا پیاسە دەکات ، لا ٥٨٣)

لیرەدا شاعیر وێنەیەکی زۆر سەرنج راکش و هەستیاری کێشاوە کە ڕەهەندیکی چیژی سیکسی و خۆشەویستی بەهیزو کاریگەری لە خۆگرتوە بۆئەو مەبەستەش شێوازی بەکەس کردن و هەستە کانی بەکار هێناوە ٠ئەمەش وای کردوە چیژو خۆشی و ئیستاتیکیە تیکی زۆر بە شیعرە کە بدات ٠

ئەنجـام :

١–بەدرێژایی سەدە کانی ڕابردوو چێژی دەق جێگای بایەخی نوسەران و ڕەخنە گران وخوێنەران بووە٠هەریەکە لە نوسەرانی وەك ئەرستۆ و سۆسێرو تینسۆن و ت ٠س ٠ ئیلیۆت بە شێوەیەکی سەرە تایی دەربارەی چێژی دەقی ئەدەبی دواون و شوێنەوارو کاریگە ریگە ری چێژی دەقیان لە سە ر بابەتە جۆراوجۆرەکانی دەق دا خستۆتە ڕوو ٠ بەلاَم لەسەر دەستی (بۆدلێر) و (ڕۆلان بارت) گەشەکردن و پێشکەوتنی بەخۆوە بینیوە ٠

٢– خۆشی دەق یان دە قی خۆشی بەخش لە م سە ردە مەدا و لە کایە ی ئە دە بیی دا تا ڕادە یە کی زۆر بۆتە ئامانجی بەشێکی فراوان لە نوسە ران و شاعیران و دە یخەنە خانەی کاری یە کە می ئەرکی شیعر ییەوە ٠ ئەمەش وای کردووە دەقی خۆشی بە خش لە لای ئەمانەدا بە مۆتیڤی تازەگەری و داهێنانی ئەدە بی دابنرێت لە پالْ سود دا ٠

٣– قوبادی جەلیزادە بە شییوەیەکی هێندە شارەزاو هونەریانە شیعرە کانی داڕ شتووە وچیژی دەقی پێ بەخشیەوە ،توانیویەتی بە ئاسانی پەیامەکەی بگەیێنێت و هەست و نەستی خوێنەر بورووژێنی و دلْ و دەروونی بخاتە جۆش و خرۆشەوە٠ بێگومان ئەمەش پەیوەندی بەو زەوق و سەلیقە زۆرەوە هەیە کە شاعیر هەیە تی و لە ئەنجامی شارەزایی ئەزموونی شیعری و بارو دۆخ و ژینگە ی تایبەتی شاعیرە وە سەرچاوەی گرتووەو هاتۆتە کایەوە٠

٤– شاعیر فەرهەنگێکی گەورەی زمانی شیعری یە و هەزارە ها وشەی سادەو ساکارو جوان و ناسك و ورووژێنەرو کاریگەری لە خۆگرتووە ٠ زمانی شاعیر زمانیکی پڕ چێژی وشەی کوردی پەتی یەو دوورە لە بە کارهێنانی وشەی سواو و قورسی بێگانە٠ بە لْکو زۆر وەستایانە و هونەریانە یاری بە وشە کردوە ، بە شێوەیەکی زۆر زیرەك و سیحراویانە وشەکانی لە جێگاو شوێنی پێویستدا لە ناو دەقی شیعرە کانیدا بە کارهێناوەو لە هە ردوو لایەنی سیمۆلۆژی و ئیستاتیکیەتی زمانەوە ،گیانی تازە گەری و زیندوویی و بەردەوامی و چێژو خۆشی پێ بە خشیوە٠

٥– ئەندێشەی قوباد ئەندێشەیەکی قوولْ و تیژو فراوانە ، ئاسمانێکە هەموو دنیای لە باوەش کردووە ، لەچاوگەیە کەوە هەلْدەقوْلێ نەسەری هەیە نە بن و تەواوی خەمی ئەو گەردوونە ی بە وردو درشتەوە لە کۆلْ گرتووە٠ بەلاَم بە شێوازێکی جیاوازو تایبەت بە خۆی و دژە باو٠

٦- قوبادی جەلی زادە لە و شاعیرە هەست ناسکانەیە کە خاوەنی گوێیە کی بە هێزی مۆسیقی یە و زۆر با یەخیشی بە مۆسیقای دەقی شیعرە کانی داوە تا ئە و سنورەی کاری نە کردبێتە سەر ناوەرۆکی دەق ٠ ئەمەش تاڕادەیەکی زۆر هاوسەنگی لەڕووی ناوەرۆك و روخسارەوە بە شیعرە کانی بەخشیوە و ، بۆتە بنە مایە کی بە هێزیش بۆ بەرز کردنەوەی ئاستی داهێنان و گۆرانکاری و چێژو خۆشی بەخشین لە شیعرە کانیدا ٠

٧- وینەی شیعری لە شیعرە کانی قوبادی جەلیزادە دا پانتاییە کی گەورەو فراوانی هەیەو کاریگەرییە کی زۆرقوڵ و بە هێزیشی لە خۆ گرتوو ە ٠ ئەمەش بۆ ئەزموون و لێهاتویی وچێژو سەلیقەو بەرزی و توانای شاعیر لە جوان بیرکردنەوە و جوانبینیدا دەگەڕێتەوە ٠ وێنە لای ئە و وێنەیەکی ئاسایی و لاساکردنەوە نیە   ٠بە ڵکو وێنەیە کی چێژدارو خۆشی بەخشە٠ ئەوە جگە لەوەی جوانی وسیکس و پرسی ژن و مرۆڤ بوون و دژە باوی ئە و خەسڵەت و کەرستانەن کە لە وێنە شیعری یە کانی شاعیردا هەن و ئیستاتیکیت و چێژو خۆشی پیٚ بە خشیوەو پێی دەناسرێتەوە ٠

٨-تێڕوانینی شاعیر بۆ ژیان ، تێڕوانینێکە لەو پەڕی مرۆڤایەتی و ئازادی ڕەها دایەو حەزوخۆشەویستی و عاشق بوونیشی بۆ ژن لە وپەڕی بەرزیو لەجیهانی عەشقی ئە فلاتونی دا دەخولێتەوە ٠

لیستی سەرچاوەکان :

سەرچاوەکان بەزمانی کوردی (کتێب و گۆڤار)

١-ئەرستۆ ، هونەری شیعر ، و: د٠ عەزیز گەردی ، سلیمانی ، ٢٠٠٤

٢ –ئازاد عەبولواحید کەریم ،سۆسیۆلۆژیای شیعری کوردیلە ڕووی پێوەرە ئاکارییە کانەوە ،چ ١، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر ،٢٠٠٥ ،لا١٤

٣–ئارنۆلدبێنێت ، چەشەی ئەدەبی ، و: عزیزگەردی ،چابخانەی جامعە ، بغداد ،١٩٧٨ ، لا ٦٠

٤ –پیتەر هاڵبێرگ و دانەرانی تر،تێوری ئەدەبی شیوازناسی ، و :ئەنوەر قادر ،چ ١،هە ولێر ،٢٠١٠،لا ٢١

٥–جەبار ئەحمەد حوسێن ،ئیستاتیکایدەقی شیعری کوردی کوردستانی عێراق ،سلیمانی ،٢٠٠٨،لا٣٩

٦– –د٠ دڵشاد عەلی ،بنیاتی هەڵبەست لە هۆنراوەی کوردیدا نچاپخانەی رەنج ،سلیمانی ،١٩٩٨ ، لا٨٦

٧––ڕۆلان بارت ، چێژی دە ق ، و: ئیسماعیل زارعی ، چاپخانە ی منارە ، هە ولێر ، ٢٠٠٧، لا ٣٦

٨––ستاری پیرداود ،خوێندنەوەی میتافۆر ،دەزگای موکریان ،هەولێر، ٢٠١٠، ٢٩

٩–د٠شوکریە ڕەسول ،ئەدەبیکوردی و هونەرەکانیئەدەب،چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین،هەولێر،لا٢٤

١٠–د٠ عادل گەرمیانی ، ڕۆلان بارت لە نێوان چێژی دەق و خۆشی دەق دا ، گ ٠ هەنار ، ژ ٥٥ ،٢٠١٠ ،

١١–قوبادی جەلیزادە، قەڵەمێکی ڕدێن سپی ،چابخانەی رۆشنبیریولاوان، ١٩٨٨ ،لا١٢٨

١٢– قوبادی جەلیزادە، شەهید بەتەنیا پیاسەدەکات،دەزگای چاپ وبڵاوکردنەوەی ئاراس،هەولیر،٢٠٠٧

١٣–قوبادی جەلیزادە، باخچە کانی مەلە ك تاوس،دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی ،سلیمانی ٢٠١٢،

١٤- د٠ فەرهاد پیربا لْ ، رێبازە ئە دە بیە کان، چا بخانە ی منارە ، چ ٢ ،هە ولێر ، ٢٠٠٦ ، لا ١٢٨

١٥-کە ریم دەشتی، ئەدەب و فە لسە فە،چاپخانەیشڤان، سلیمانی ، ٢٠٠٤ ، ل ٤٣٨

١٦-کەریم شارەزا ، ،وێنەی شیعری لە هۆنراوەی کوردیچۆن دروست دەبێ و بە چ هە ستێك وەردەگیرێ ، گ ٠رامان ، ژ ٩ ، ١٩٩٧ ، لا ٦

١٧- د٠ کە مال میراودەلی ،فەلسەفەی جوانی و هونەر ئیستاتیکا ، چ ٢ ، سلیمانی ،٢٠٠٥ ، لا ٦٥

١٨- -موحەمەد عەبدولکەریم ، پێکهاتەی زمانیشیعری لەروانگەی ئەدەبی نوێوە،چ١، چ ٠ موکریان ، هەولێر، ٢٠٠١

نامەی ئەکادیمی :

١- ئاسۆ عومەر مستەفا، بەها ئێستاتیکیەکانی شیعری لای (پیرەمێرد و شێخ نوری شێخ ساڵح و گۆران)، نامەی ماستەر، زانکۆی سەلاّحەدین، ٢٠٠٣. لا ١٠٧

٢- ڕێزان ساڵح مەولود ، ئە ندێشە ی شیعری لە نێوان رێبازی کلاسیك ورۆمانتیکی کوردی لە کرمانجی خواروودا ، نامەی ماستەر ، زانکۆی کۆیە ، ٢٠٠٧

٣--د٠ سەردار ئە حمەد گەردی ،بنیاتی وێنەی هونەری لە شیعری کوردیدا ،نامە ی دکتۆرا کولیژی زمان ، زانکۆی سلیمانی ، ٢٠٠٣

٤--عادل گەرمیانی،وێنەی بابەتی لەهۆنراوەکانی گۆران و سەیاب دا،نامەی دکتۆرا،زانکۆی بەغدا ،ك٠ پەروەردە ، ٢٠٠٠،

٥-- هیتلەر ئەحمەدحەمە ، وێنەی شیعری لای نالی، نامەی ماستەر ،زانکۆی سەلاحەدین ،هەولێر، ،٢٠١٢

سەرچاوەکان بەزمانی عەرەبی :

١-د٠ الياس خلف ، لذة النص الادبي المصطلح وتاريخة وثقافة ، مؤسسةالوحدةوالطباعةوالنشر،دمشق ، ،سورية ، ٢٠١١

٢-اليزا بيث درو ،الشعر كيف نفهمه ونتذ وقه ، ت : د٠ابراهيم الشوش ، بيروت ، ١٩٦١

٣– د٠احسان عباس ، فن شيعر ، الاردن– عمان ، ١٩٨٩

٤– اشرف البطران ، قراءة في كتاب لذة النص ، الحوار المتمدن ، عدد ٢٨٩٤ ، ٢٠١٠

٥– د٠ابراهيم انيس ، موسيقى الشعر ، ط٣ ، مكتبة انجلو المصرية ، قاهرة ، ١٩٦٥

٦– د٠ انس بن محمود فجا ل ، الاحا لة واثرها فى تماسك فى القصص القرانى ، رسالة دكتورا جامعة صنعاء ، ٢٠٠٩

٧– بشير ابرير ، السيميا ئية وتبليغ النص الادبى ، مجلة منهل ، عدد ٥٣٤ ، ١٩٩٥

٨– د٠ جابر عصفور، الصورة الفنية فى التراث النقدى والبلاغى عند العرب، ط٣ ، دارالثقافى العربي، بيروت،١٩٩٢

٩– ديكرو تودوروظ ، القاموس الموسوعى لعلوم الغة ، باريس ، ١٩٧٢

١٠– رشيد بن جدو ، قراءة في قراءة ، مجلة فكر العربي المعاصر ، عدد٤٨–٤٩ ، ١٩٨٨

١١– سعيد يقطين ، انفتاح نص الروائي ، المركز الثقافي العربي ، ط١ ،١٩٨٩

١٢– د٠عزالدين اسماعيل ،الشعرالعربى المعاصر ، ط٢ ،دار فكرالعربي ، بدون مكان وسنة ، ص ١٣٠

١٣–– محمد زكى العثماوى ، القضايا النقد الادبى بين القديم والحديث ، بيروت ، ١٩٧٩

١٤– د٠ محمد مندور ، الادب و فنونــة ، قاهيرة ، ١٩٧٤

١٥– موريس ابو ناضر ، اللذة ادبية كما اختلف حولها المفكرون ، ادبهاء والشعراء ، بغداد ، ٢٠١٣

١٦– د٠محمود عباللة الخولدة ، د٠محمد عوض الترثورى،التربية الجمالية علم النفس الجمال ،ط١،دارالشروق للنشروالتوزيع ،عمان ،٢٠٠٦

١٧– هديل زكارتة ، علم الجمال ، ط ١ ، مركز الكتاب الاكاديمى ، عمان ،٢٠٠٣

١٨– هيغل ،المدخل الى العلم الجمال ،ت: جورج الطرابيشى ،ط ١، دارالطليعة ،بيروت ، ١٩٧٨

سەرچاوەكان بەزمانی ئینگلیزی

1-J.Dubois,etall,Dictionnaire, de larousse.pari 1972,p 486

ملخص البحث :

بحثنا والذى عنوانة (لذة النص فى شعر قباد جليزادة) محاولة لتسليط الضوءعلى موضوع مهم ومؤثر جدا ، هو تعريف مصطلح لذة النص وعرض قيمتة واهميتة ودورة في الشعر . هذا الموضوع لم يكتب عنة الكثير الى وقتنا الحاضر، هذا من جانب ، واظهار الجوانب المخفية للذة النص عند هذا الشاعر الكبير من جانب اخر اديا الى اختيار هذا الموضوع ،لذلك يركز هذا البحث على نقطتين هما:

أ – اهمية وحيوية لذة النص وتاثيرة فى مجال الشعر .

ب–مقدرة وكفاءة وخبرة وسليقة الشاعر فى هذا الجانب .

لانجاز هذا البحث اعتمدنا على المذاهب النقدية والوصفية والتحليلية لغرض تجسيد الاهداف الادبية التى تكون اسبا بأ رئيسية لخدمة الموضوع . اهمية الموضوع هي انة يتناول قضية حساسة وذات شان والتى لم يكتب عنها بالشكل المطلوب والاكاديمى في الشعر الكوردي . لذالك هدفنا في البحث هو اظهار دور واهمية وتاثير لذة النص في الشعر عامة وفى شعر قباد جلي زادة خاصة . والبحث متكون من ثلاثة فصول ومقدمة . الفصل الاول نظرى ومتكون من ثلاثة محاور : الاول عن تعريف مصطلح الشعري المحور الثانى خصص للذة النص و تاثيراتها في الشعر . وفى سبيل اثبات ذالك استندنا على أراء بعض الاعلام من الكتاب والنقاد مثل رولان بارت . وفي محور الثالث تناولنا بعض الجوانب النضرية لمصطلح متعة النص وانعكاسها في الشعر. لكن الفصل الثاني متكون من محورين ، في الاول تحدثناعن علاقة لذة النص باستاتيكية النص . وفي محور الثانى بينا قيمة وتاثير مكونات لذةالنص. وفي الفصل الثالث اظهرنا قيمة اهمية لذة التعبير للنص الشعري ومستوى عمقها وتاثيرها في استاتيكية ولذة اسلوب الشاعر باسلوب تحليلى ووصفى . وفي النهاية عرضنا نتائج البحث وقائمة المصادر وخلاصة البحث باللغتين العربية **والانگليزيه** .

Abstract

This study is titled (Delight of Text in Qubadi Jalizada's Poetries). It defines the concept 'Delight of Text', and demonstrates the value, the significance and the role of it in poetry. There are three main factors behind selecting this topic: firstly, the topic 'Delight of text' has not been comprehensively considered so far; secondly, the topic is new, interesting and effective in the field of poetry; thirdly, the competence, the skillfulness and the experience of the concerned poet were uncourageous.

This study adopts critical, descriptive and analytic approaches to fulfill the aims of conducting this study. It aims at presenting the role, the significance and the impact of the 'Delight of Text' in poetry in general, and in Jalizada's poetries in specific.

This study consists of three sections in addition to the introduction. Section one is devoted to the theoretical part which involves three subsections: The first one is assigned to the definitions and the concepts; the second one is devoted to the 'delight of text' and its impact in poetry by drawing on the views of some outstanding authors and critics, such as Roland Barthes; the third one elaborates some theoretical aspects of the concept 'delight of text' and its reflection in poetry. Second section holds two subsections: the first one shows the relation between the 'delight of text' and the 'ecstatic of text'; the second subsection clarifies the significance and the influence of the ' delight of text' components. Finally, section three considers the delight of poetic text composition, the impact of ecstatic, and the delight of the poet's style from the perspective of descriptive and analytical approaches. This study ends with the most concluding points, the list of references, and both English and Arabic abstract.